

Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

«МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ НА УРОКАХ
ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ»

Виконала:

студентка II курсу, 21-М групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»
Федоренко Тетяна Сергіївна

Наукові керівники:

к. пед. н., доцент Барнич Оксана Вікторівна
к. пед. н., доцент Мамчич Олена Борисівна

Чернігів – 2022

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2022 року.

Студентка _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Науковий керівник _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Рецензент _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від «___» _____ 2022 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____ Ірина ТУРЧИНА
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Федоренко Т. С. Методика формування дитячого колективу на уроках літературного читання. Магістерська робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 013 «Початкова освіта». – Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т. Г. Шевченка. Кафедра мов та методик їх викладання. – Чернігів, 2022. – 73 с., 3 додатки, список використаних джерел зі 52 найменувань, три розділи, 7 підрозділів.

Магістерська робота присвячена розкриттю питання про теоретичні основи розвитку дитячого колективу та ролі вчителя в цьому процесі. Зокрема, обґрунтоване питання щодо методики формування дитячого колективу на уроках літературного читання. Робота містить експериментальне дослідження формування дитячого колективу на уроках літературного читання.

Ключові слова: дитячий колектив, процес формування, літературне читання.

ABSTRACT

Fedorenko T. S. The method of forming a children's collective in the lessons of literary reading. Master's thesis for obtaining a master's degree in specialty 013 "Primary education". – Chernihiv Collehium National University named after T. G. Shevchenko. Department of languages and methods of their teaching. – Chernihiv, 2022. – 72 pp., 3 appendices, a list of used sources with 52 names, three chapters, 7 subsections.

The master's thesis is devoted to the disclosure of the theoretical basis of the development of the children's team and the role of the teacher in this process. In particular, a well-founded question about the method of forming a children's collective in literary reading lessons. The work contains an experimental study of the formation of a children's collective in the lessons of literary reading.

Keywords: children's team, formation process, literary reading.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ	9
1.1. Психолого-педагогічна сутність поняття «дитячий колектив»	9
1.2. Роль педагога у формуванні колективу	15
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ	24
2.1. Роль літературних творів у формуванні дитячого колективу	24
2.2. Засоби формування дитячого колективу на уроках літературного читання	26
Висновки до розділу 2	34
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ....	35
3.1. Мета та зміст експериментального дослідження.....	35
3.2. Результати дослідно-експериментальної роботи.....	38
3.3. Педагогічні умови формування дитячого колективу на уроках літературного читання	46
Висновки до розділу 3	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти йдеться про потреби суспільства у формуванні гармонійно розвиненої особистості, яка може реалізувати себе, зокрема, під час взаємодії з оточуючими людьми. Ці процеси відображені в багатьох нормативних документах, які регламентують освітню діяльність, у тому числі й у Державному освітньому стандарті початкової загальної освіти.

Сучасне життя відрізняється насиченістю, зайнятістю батьків та дітей, що часто впливає на відсутність можливості вибудувати повноцінні зв'язки в дітей один з одним. Звертаючи увагу на подібну тенденцію, можна сказати про те, що часто сучасні діти не вміють правильно взаємодіяти в колективі однолітків, не прагнуть встановлювати дружні взаємини, що веде до зайвої тривожності, напруженості. У зв'язку із цією ситуацією, варто говорити про те, що виховання колективізму, почуття згуртованості переходить у розряд першочергових завдань педагога в системі початкової освіти.

Педагог, який працює в сучасній початковій школі, має розуміти, що, крім освітніх завдань, його професійна діяльність розв'язує завдання виховного характеру. До завдань сучасного вчителя початкових класів входить і формування та розвиток умінь успішно функціонувати та реалізовувати себе в колективі однолітків, у тому числі, вміючи оптимально співвідносити свої бажання із бажаннями та можливостями оточуючих.

Сучасні теорії, які розглядають питання колективного виховання, єдині в тому, що неможливо переоцінити значення, яке здійснює колектив на особистість учня в початковій школі. Сучасні дослідження освітньої та виховної діяльності дають уявлення про значимість зазначених питань у комплексі знань психолого-педагогічного спрямування. Зміни, які останнім часом спостерігаються в системі освіти, вказують на необхідність поліпшення мікроклімату в колективах закладів освіти. Педагогу, який працює класним керівником у початковій школі, необхідно усвідомлено та відповідально підходити до вирішення практичних завдань формування та

вдосконалення міжособистісних відносин у колективі школярів. Варто зазначити той факт, що в процесі встановлення позитивних взаємин між молодшими школярами паралельно відбувається процес формування навичок поведінкових реакцій.

За умови наявності високого рівня сформованості колективу молодших школярів спостерігається більша кількість можливостей для самоствердження особистості, яка розвивається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням дитячого колективу ґрунтовно займалися А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Лацарус, В. Вундт, Г. Зіммен, У. Мак-Даугал та ін.

Поняттям згуртованості колективу як науковою проблемою займалися такі зарубіжні вчені: Л. Бреулі, В. Відмеєр та А. Керрон.

Одним із засобів впливу на свідомість молодшого школяра є літературний твір, який може стати ефективним засобом формування дитячого колективу на уроках літературного читання. Недостатня дослідженість впливу художніх творів на процес формування дитячого колективу на уроках літературного читання та необхідність пошуку оптимальних форм та методів удосконалення якості означеного впливу зумовили вибір теми дослідження: «Методика формування дитячого колективу на уроках літературного читання».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність формування дитячого колективу на уроках літературного читання.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну сутність поняття «дитячий колектив» та визначити роль педагога в його формуванні.
2. Визначити роль літературних творів у формуванні дитячого колективу.

3. Охарактеризувати засоби формування дитячого колективу на уроках літературного читання.

4. Проаналізувати результати експериментального дослідження щодо формування дитячого колективу на уроках літературного читання.

Об'єкт дослідження – процес формування дитячого колективу.

Предмет дослідження – вплив спеціально організованої, системної роботи над художнім текстом на процес формування дитячого колективу на уроках літературного читання.

Для досягнення мети та завдань дослідження використано такі **методи**: теоретичні – вивчення та аналіз науково-методичної літератури з досліджуваної теми; емпіричні – застосування педагогічних спостережень, бесід, констатувального, формувального й контрольного етапів експерименту для визначення рівня сформованості дитячого колективу; статистичні – якісний і кількісний та якісний аналіз даних із констатувального й контрольного етапів дослідно-експериментальної роботи.

Теоретичне значення кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні та систематизації інформації щодо формування дитячого колективу, аналізу прийомів згуртування дитячого колективу на уроках літературного читання.

Практичне значення дослідження полягає у розробці та апробації методики формування колективу молодших школярів на уроках читання, яка може бути використаною учителями у практиці початкової школи.

Експериментальна база дослідження. У дослідженні брали участь учні 3 класу Покровського ЗЗСО І-ІІІ ст. у кількості 6 осіб, які склали експериментальну групу та учні 3 класу Макошинського ЗЗСО І-ІІІ ст. у кількості 6 осіб, які увійшли до контрольної групи.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробувались у процесі участі у науково-практичному семінарі «Інноваційні технології як основа професійного становлення особистості» (м. Хмельницький, 20 травня 2022 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в

умовах євроінтеграції» (Мукачево, 27-28 жовтня 2022 р.).

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи було опубліковано двоє тез конференцій:

1. Федоренко Т.С. Запобігання булінгу в дитячому колективі за допомогою роботи з художнім текстом на уроці читання. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей VI Міжнародної науково-практичної конференції, 27-28 жовтня 2022р., Мукачево / Ред.кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.) та інш. Мукачево: Вид-во МДУ, 2022. С. 279–281.
2. Федоренко Т.С. Роль дитячого колективу у формуванні особистості. *Інноваційні технології XXI століття*: зб. наук. пр./ гол. ред Л.Г. Білий. Хмельницький: В-во МАУП, 2022. Вип. 7. с. 163-166.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 52 найменування та 3 додатки, робота містить 6 рисунків. Загальний обсяг роботи 73 сторінки, основний зміст викладено на 58 сторінках комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ

1.1. Психолого-педагогічна сутність поняття «дитячий колектив»

Розглядаючи особистість людини, як соціальну одиницю, необхідно зазначити, що кожен з етапів її становлення та розвитку має безперервний зв'язок із системою колективного виховання.

Поняття «колектив» походить від латинського «collectives» – збірний. Воно означає громадську групу, пов'язану суспільно-значущими цілями, колективною діяльністю та громадськими орієнтаціями.

Колектив – складне явище, у якому можна побачити переплетення почуттів, думок, інтересів, прагнень та захоплень різних людей.

Розгорнуто встановлював зміст поняття «колектив» А. Макаренко: «Неможливо уявити собі колектив, – вважав він, – якщо просто взяти суму окремих осіб. Колектив – це соціальний живий організм, який тому й організм, що має органи, має повноваження, відповідальність, взаємозалежність, співвідношення частин, і якщо цього немає, то й колективу немає, а є просто збіговисько чи натовп» [14, с. 7].

У психологічній енциклопедії колектив – команда пов'язаних єдиними цілями та завданнями людей, яка досягла високого рівня розвитку протягом соціально значущої спільної діяльності.

Поняття колектив може бути зведено до таких ознак:

- поєднання індивідів на основі будь-яких спільних завдань;
- сумісність дій та взаємодопомога;
- сталість контакту;
- ефективна організація [12].

Особистість, що входить до складу будь-якого колективу, перебуває в певних відносинах. Характер цих відносин залежить від соціального середовища, у якому цей колектив функціонує, і від роду та виду його діяльності [3]. Специфіка цієї характеристики полягає в тому, що з цього

трактування соціальне середовище є визначальним чинником. Це твердження важко заперечити, оскільки особистість людини має специфічну будову, не здатну формуватися без соціуму, його впливу, його традицій, уявлень про базові етичні та культурні норми. Оточення особистості завжди являє собою ту визначальну сферу, згідно з якою вона формується, росте та розвивається.

Колектив – це найвища стадія розвитку організованої спільності людей, спрямована на досягнення соціально значущих цілей, які об'єднують своїх членів як самим процесом спільної діяльності, так і її організацією й системою мотивації [34].

Важко оскаржити те, що особистість, являючи собою частину того чи іншого колективу постійно перебуває в комплексі взаємин. Звертаючи увагу на характер зазначених взаємовідносин, відзначаємо, що він залежить від формуючого соціального середовища, від діяльності колективу та виду цієї діяльності [40].

Спираючись на наведені вище визначення, можна сказати, що соціальне середовище є одним із визначальних чинників характеристики поняття «колектив». У теорії педагогічної науки міститься достатня кількість досліджень дитячого колективу, його базових ознак, способів організації, структури, стилю роботи, традицій, а також значущості колективу в питаннях розвитку особистості дитини загалом.

Одним із провідних теоретиків та практиків досліджень питань формування дитячих колективів був А. Макаренко. Він і теоретично, і на практиці довів реальність формування згуртованого дитячого колективу. У його працях значну увагу приділено соціалістичним принципам об'єднання колективів, що в історичному контексті було досить актуальним [32].

Абстрагуючись від ідейної складової, можна виділити характерні ознаки колективів, на які у своїй практичній діяльності спирався Антон Семенович:

- загальні та суспільно корисні цілі;
- спільні справи на користь суспільству;

- спільна трудова діяльність;
- структура колективу, що передбачає наявність підрозділів, які координують діяльність і представляють його інтерес [19].

У пострадянський період відхід принципів колективізму в педагогічній системі призвів до позитивної тенденції формування згуртованості колективів учнів. Яскраві зразки індивідуалізму, які в цілому позбавляють колектив дружніх, позитивних взаємин не сприяють розвитку згуртованості. Практика показала, що розумне поєднання ідей колективізму радянської педагогіки з постулатами гуманістичної парадигми особистісно-орієнтованого виховання мають принести позитивні плоди у сфері формування згуртованості колективів учнів.

Сучасні дослідники педагогічної діяльності розглядають колективи як об'єднання учнів, яким притаманні такі характеристики:

- обов'язкова наявність загальної соціально значущої мети, що корелює з громадськими цілями та підтримується суспільною і державною політикою;
- спільна діяльність, кожен член колективу має відчувати особисту відповідальність за результат спільної діяльності;
- відповідальна залежність, що передбачає наявність між членами колективу специфічних відносин, які відображають єдність мети та діяльності, а також переживання й оціночні судження;
- загальний виборний керівний орган (специфіка цього органу в його прямому та відкритому обранні, у якому беруть участь усі член колективу) [45].

Аналізуючи колектив молодших школярів із позиції зазначених характеристик, можна сказати, що із певною часткою коригувань, шкільний клас можна зарахувати до поняття «колектив». У класному колективі завжди є спільна мета, учні можуть бути об'єднані різними видами діяльності, а педагог може організувати вибори керівного органу. Також слід зазначити, що будь-який колектив учнів можна охарактеризувати із позицій

згуртованості, відповідальності його членів, як особистих взаємин [26].

У початковій школі варто зазначити таку особливість дитячого колективу, як середовище, у якому дитина постійно спілкується, з огляду на той факт, що згідно із дослідженнями психологів, у цьому віці дорослі поступово відходять на другий план у градації значущих особистостей, а дитина до кінця навчання в початковій школі в списку значущих особистісних переваг починає орієнтуватися на однолітків. У цій ситуації також відбувається подальше формування особистісних якостей дитини, саме тому варто наголосити на важливості соціального середовища в цьому процесі, а класний колектив є на цьому етапі провідним соціальним середовищем для дитини. На цей факт варто звертати увагу педагогу, вчителю, який працює із колективом учнів початкової школи. Це питання також має займати гідне місце в системі роботи шкільного психолога.

Одним із головних виховних завдань педагогів початкової є школи формування згуртованості кожного класного колективу. Теоретичні питання згуртованості вивчалися визначними педагогами, психологами, філософами.

Показники згуртованості, вчені вважають поняттям динамічного характеру, які можна успішно розвинути й водночас за відсутності належним чином організованої роботи в напрямку розвитку згуртованості дитячого колективу, можна говорити про зворотний процес. Дослідники говорять про наявність наступних ознак, властивих згуртованому колективу:

- 1) високий рівень позитивних взаємин між членами групи;
- 2) наявність певного рівня корисності групи кожному з її учасників.

Деякі дослідники вказують також, що під час характеристики такої якості, як згуртованість колективу обов'язковий акцент необхідно робити на ідейну, моральну, інтелектуальну, емоційну та вольову єдність його членів, що розвивається на основі організаційної єдності [28].

Саме в колективі відбувається процес формування таких важливих характеристики особистості, як самоповага, самооцінка, рівень домагань, тобто людина або приймає, або не приймає себе як особистість.

Колектив розвивається виключно під час діяльності, яка є потребою кожної дитини. Колектив немає можливості нормально існувати, якщо не задовольняються потреби учня, наприклад, у грі, на знаннях, у русі, в естетичних враженнях. Незадоволені духовні та фізичні потреби учня глибоко впливають на організм дитини, на її почуття та думки, це тягне за собою зниження працездатності та підвищення збудливості [47].

Педагоги-практики розуміють, що необхідний рівень згуртованості колективу учнів досягається не завжди просто, необхідно вести цілеспрямовану роботу в цьому напрямку, залучаючи психологів закладу освіти, колектив батьків та адміністрацію школи.

Розглядаючи поняття згуртованості колективу як наукової проблеми, варто звернути увагу на дослідження представників зарубіжної науки. Так, у наукових працях Л. Бреулі, В. Відмеєра та А. Керрона, можна помітити підхід, у якому автори розглядають згуртованість, як досить рухливий процес, що змінюється, який відображається в намірах членів колективу об'єднатися й залишатися єдиним цілим, також у процесі руху до загальних цілей і задоволення емоційних потреб [32].

Дослідники К. Боллен і Р. Хоул вважають, що не можна розглядати поняття згуртованості без звернення уваги на важливі особистісні почуття єднання, які член колективу може відчувати в процесі взаємодії із групою, відчуваючи духовну цілісність, яка відбувається із ним і з іншими членами колективу [52].

Розглядаючи багато досліджень проблем формування колективу і, зокрема, процесів, що дають змогу розвинути згуртованість його членів, варто говорити про те, що загальну масу досліджень можливо розподілити на три напрямки, перша частина досліджень займається визначенням самого поняття «згуртованість» та класифікацією підходів до розуміння її сутності, інша частина досліджень займається чинниками, які впливають процеси формування цього поняття й те, як проявляється згуртованість, третина займається дослідженнями у сфері впливу на процеси згуртованості

колективу.

Переносячи теоретичні дослідження розвитку колективів на учнівський колективів, можна сказати, що згуртованість, як чинник, що вказує на єдність дій усіх учнів класу, має на увазі виконання кожним членом колективу загальних завдань, які визначають колективну мету. Також можна асоціювати згуртованість успіхом спільної діяльності та досягненням поставленої мети [7].

Головними соціально-психологічними характеристиками колективу є: організованість, відповідальність, поінформованість, відкритість, згуртованість, контактність, колективізм, дисципліна, цілісність. Стисло ознайомимося із сутністю цих показників [46].

Організованість – точне визначення та організація функцій, прав та відповідальності членів колективу.

Відповідальність – контроль за діяльністю із позиції виконання прийнятих у класі правил.

Інформованість – головна умова усвідомлених вчинків учня залежно від його цілей та сформованості дитячого колективу. Рівнем обізнаності зумовлюються підсумки діяльності всього колективу. До поінформованості так само належить гарне знання членами колективу один одного.

Відкритість – вміння створювати та підтримувати хороші взаємини з іншими колективами, а також із новачками у своєму колективі. Відкритість є однією з основних показників, через яку можна розрізнити колектив від зовні схожих із ним громадських об'єднань.

Згуртованість – один із процесів, який пов'язує колектив, відбиває рівень відданості його членів.

Контактність – позитивні особисті, дружні, емоційно-сприятливі, довірливі відносини членів дитячого колективу, які привертають увагу учнів один до одного, доброзичливість, повага та делікатність. Подібні взаємини гарантують у колективі молодших школярів позитивний психологічний клімат, доброзичливу та спокійну атмосферу.

Колективізм – безперервний інтерес членів колективу про його досягнення, бажання протидіяти тому, що руйнує, роз'єднує колектив.

Дисципліна – встановлений зразок поведінки учнів, що відповідає нормам та правилам діючим у колективі. Дисципліна допомагає коригувати поведінку в колективі молодших школярів.

Цілісність – виявляється в тому, що дитячий колектив є деякою системою діяльності, для якої характерна організація, поділ функцій, певна структура управління та керівництва. Головне, дитячий колектив є особливою формою відносин між членами колективу, у якій забезпечується принцип формування особистості разом із формуванням колективу, а не всупереч йому [45].

Підбиваючи підсумки аналізу психолого-педагогічних джерел, слід зазначити, що вітчизняні та зарубіжні вчені переконані в значущості колективу та колективних взаємовідносин у виховній системі й у контексті питань виховання та розвитку особистості загалом. Таким чином, можна зробити висновок, що чим вище показник згуртованості колективу молодших школярів, тим більше можливостей розвиватися дитині в цьому колективі.

1.2. Роль педагога у формуванні колективу

У дитячому колективі школярі молодших класів спостерігають один за одним очима вчителя. Оцінюють вчинки однокласників критеріями, які представив вчитель. Якщо педагог досить часто схвалює дії учня, то такий учень стає об'єктом, з яким багато учнів бажає спілкуватися, з ним хочуть дружити, до нього тягнуться інші діти. Засудження, зауваження, покарання перетворюють дитину на об'єкт небажаного спілкування, роблять його знехтуваним у своєму колективі. Саме на вчителя покладається вся відповідальність за якість мікроклімату в класі, відбувається це через вікові характерні особливості дітей та специфічність педагогічної роботи (багато часу вчитель проводить із класним колективом у системі «педагог-клас»).

До обставин, що встановлюють результативність впливу педагога

молодших класів на позитивний мікроклімат у колективі молодших школярів, належить орієнтація педагога на емоційний комфорт учнів, індивідуальні якості педагога: схильність до дітей, комунікабельність, ініціативність, відкритість, стиль спілкування, почуття гумору, креативність [46].

Формування дитячого колективу – це довготривалий процес, що має позитивну тенденцію становлення під впливом соціально-психологічних чинників (поїздки, екскурсії, суботники, спортивні заходи, походи, ігри тощо). Вони породжують необхідні властивості колективу: дружбу, згуртованість, психологічний клімат класу, міжособистісні відносини, мотивацію [10].

Вчитель початкових класів в організації спільної колективної діяльності має спиратися на систему міжособистісних взаємин у колективі учнів. Роль педагога початкової школи на будь-якому етапі діяльності не має обмежуватися лише навчальним процесом. Педагог початкової школи має розуміти рівень відповідальності за формування колективу класу, в якому він працює. Це має стати першочерговим завданням його виховної роботи.

Спираючись на особистісний підхід і знання вікових особливостей цього періоду, вчитель безпосередньо організовує процес формування згуртованості класного колективу, і на уроках, що проводяться, і в позаурочній діяльності. Досвідчений вчитель розуміє, що згуртованість залежить від кожного члена колективу. Виховуючи почуття колективізму, педагог сприяє формуванню згуртованого колективу.

У педагогічній літературі, на допомогу педагогу можна знайти достатню кількість педагогічних засобів, які допомагають виховувати почуття колективізму в початкових класах закладів освіти. До цих засобів можна віднести різні методи, що полягають у процесі організації співробітництва та взаємодопомоги в трудовій діяльності, суспільно-корисній роботі та навчальній діяльності; в організації культурно-масових та

спортивних заходів. Учні мають усвідомлювати загальні цілі колективу та переваги, які мають члени згуртованої групи [6].

В умовах сучасного розвитку суспільства варто говорити про актуальність якостей особистості, які допомагають їй адаптуватися в колективі. Саме тому в контексті нашого дослідження важливо розглянути проблеми, що стосуються питань взаємодії окремо взятої особистості з групою людей, тобто з колективом.

Однією із важливих особистісних характеристик психологи вважають уміння особистості контактувати з оточуючими, особливо із членами найближчого оточення, наприклад, колектив класу, де навчається дитина. Ця проблема є особливо актуальна у зв'язку із розглядом проблем формування згуртованості колективу молодших школярів. Практикуючі педагоги вказують на те що, що в згуртованому колективі діти почуваються комфортніше, навіть із низьким рівнем соціальної взаємодії, можуть налагоджувати позитивні контакти.

Вчені, що займаються питаннями розвитку особистості, у контексті взаємодії її із колективом, говорять про те, що позиція кожного члена в колективі залежить не тільки від якостей особистості, а й від характерних рис колективу, із яким ця особистість взаємодіє. Тобто в контексті розвитку особистісних якостей варто говорити також про вплив цілого колективу на кожного його члена [47].

Фахівці із дослідження проблем розвитку згуртованості говорять про значущість організованого активу колективу. Якщо на етапі середньої та старшої школи може йтися про самостійну організацію учнів із метою створення такого активу, то в контексті початкової школи провідна роль виявлення активу та подальшого коригування його роботи належить педагогу [40].

На етапі формування дитячого колективу вчителю дуже важливо не гаяти час. Професійно організований і своєчасно спрямований актив класу в початковій школі допоможе педагогу в створенні як діяльності під час

уроків, так і в процесі організації, підготовки та проведення позакласних заходів.

Ефективна робота активу класу веде до формування колективу та підвищує рівень виконання загально колективних завдань. Теоретики та практики педагогічної діяльності наголошують на важливості позитивного настрою активу класу, його працездатності, активності та необхідності присутності такої характеристики, як рівень авторитету серед інших членів колективу. Дослідники питань згуртованості колективів учнів зазначають також важливість формування традицій у класі. На початковому етапі ініціатором може бути педагог. Він пропонує якісь зразки із практики. Традиції мають бути цікавими і відповідно знаходити позитивний відгук у більшості членів колективу. Педагог має сам чітко розуміти значущість позитивних традицій у процесі формування згуртованості дитячого колективу. Вчитель наголошує дітям на тому, що без їхнього відгуку, підтримки та бажання неможливо зберегти ту чи іншу традицію. У деяких випадках можливе залучення деяких батьків [41].

Відомий радянський педагог А. Макаренко не лише займався теоретичною стороною питань, пов'язаних із формуванням дитячого колективу, а й на практиці довів ефективність розроблених ним методів. Працюючи із неблагополучними підлітками, він зміг досягти суттєвого позитивного ефекту, застосовуючи на практиці розроблені методи. А. Макаренко виділяв кілька стадій розвитку колективу учнів. Перша стадія передбачає визначення вимог педагога, які мають бути чіткими, зрозумілими для дітей та послідовними [19].

Упродовж першого періоду педагог має сформувати ядро активу, куди входять активні учні. Основні характеристики учнів активу, такі: хороша успішність із предметів, виконання вимог шкільних правил і розпорядку для учнів, вимогливість до себе та до інших, наявність організаторських здібностей.

У кожному дитячому колективі завжди можна знайти дітей, які належать до описаного типу. Завдання педагога – побачити в дитині ці якості, щоб найбільш відповідальні та позитивно налаштовані діти могли бути педагогу помічниками в процесі організації діяльності в дитячому колективі.

Надмірно затягнута перша стадія може призвести до спотворення процесу формування учнівського колективу. Педагог має надавати активу учнів певну свободу, розвиток самостійності, самовизначення, виховання здібностей до прийняття власних рішень [32].

На другій стадії педагог висуває низку вимог активу, як і актив ставить низку вимог перед колективом учнів. На цій стадії відбувається формування органів шкільного самоврядування, саме тому ця стадія досить складна і вимагає від педагога наявність певного досвіду. Цей етап також характеризується тим, що педагогу необхідно чітко відстежувати виконання вимог, які висуваються, що є обов'язковою умовою розвитку подальших стадій [32].

За умови невиконання вимог педагога необхідно негайно вживати заходів, вказувати на промахи. На цьому етапі можливе також розширення активу за рахунок бажаючих активних учнів. Проте педагог має реально оцінювати можливості учнів, бачити потенційних лідерів у колективі учнів, мотивувати учнів до дій, прояву активності. На цій стадії до обов'язків педагога входить також координація відносин між сформованим активом та іншими членами колективу. У класі не мають відбуватися конфлікти серед дітей, які входять до активу класу, не повинно бути агресивно налаштованих учнів, здатних провокувати конфліктні ситуації. Вчителю необхідно контролювати та вчасно спрямовувати конфліктні ситуації в мирне русло. У цій роботі педагогу необхідно використовувати методи індивідуального підходу, ігрові методи. У процесі спілкування вчитель має враховувати особистісні особливості кожної дитини та будувати спілкування на основі цих характеристик.

Теорія Макаренка на третій стадії передбачає формування ситуацій, у процесі яких члени колективу висувують вимоги активу класу. На цій стадії буде оптимальним процес організації спільних заходів, спільних підготовчих заходів до виступів на святах, екскурсія до музею тощо. Педагог продовжує активно співпрацювати з активом класу, допомагаючи йому набути та підвищити авторитету серед інших членів колективу. На цьому етапі можлива індивідуальна робота класного керівника із кожним членом активу, можуть бути проведені профілактичні бесіди, які спрямовані на поведінку членів активу, висловлення побажання, поради [19].

На четвертій стадії спостерігається ситуація, коли кожен член групи вважає прийнятні правила поведінки в групі своїми, дотримується їх, вважає їх правомірними вимогами. Ця стадія характеризується ускладненням спільної колективної діяльності, також розширюється коло обов'язків і прав членів активу. На будь-якій із представлених стадій, у випадку з активом колективу не йдеться про остаточно сформований колектив. Педагог на будь-якій стадії може підключити до діяльності активу інших учнів. Контролюючи та спрямовуючи діяльність активу, педагог регулює активність його членів. На другій та третій стадіях варто заохочувати ініціативу самих учнів увійти до складу активу.

На кожній із перерахованих стадій розвитку колективу педагогу необхідно проводити заходи, запроваджувати методи, які допоможуть сформувати згуртованість колективу учнів. Методи та форми роботи мають враховувати вікові особливості дітей молодшого шкільного віку. Заходи необхідно організовувати, вдаючись до допомоги батьківського комітету, особливо, якщо йдеться про виїзні позаурочні заходи (екскурсії до музеїв, походи до кінотеатрів, до театрів, відвідування виставок, інтерактивних екскурсій, проведення днів іменинника за межами школи, заходи на свіжому повітрі, спортивні змагання тощо). Перерахований спектр організаційних форм потребує ретельної попередньої підготовки, залучення внутрішніх та зовнішніх ресурсів класного колективу, але за умови регулярного проведення

та зацікавленості учнів, ця робота сприяє поліпшенню взаємин у класному колективі, формує почуття відповідальності за колектив, розвиває почуття згуртованості.

Залучення до підготовки заходів, сприяє розвитку колективізму, учні переймаються ідеями спільності, почуваються частиною єдиного дружного колективу. Психологи вказують на тенденцію, коли учні задоволені результатами спільної діяльності, вони відчують глибоко усвідомлене почуття обов'язку перед кожним членом колективу. Дослідники, які вивчають проблеми формування колективу, розвиток внутрішньо колективних взаємин у колективах закладів освіти, звертають увагу практикуючих педагогів на обов'язкову присутність у колективі щоденних традицій. Роль вчителя в цій ситуації важко переоцінити. Педагог сам має усвідомлювати важливість цього напрямку роботи. Класні традиції мають бути усвідомлені та прийняті кожним членом колективу. Звертаючи увагу на важливість зародження щоденних традицій, фахівці говорять про те, що в цьому випадку варто починати з невеликих організаційних моментів, наприклад: «У нашому класі учні не перебивають один одного», «У нашому класі всі один одному допомагають». Установки цього плану, озвучені як класні традиції, мають виховну спрямованість, і навіть сприяють загальному поліпшенню характеру особистісних взаємин у колективі [8].

Розуміючи, що для цієї вікової категорії дітей найзначнішими дорослими залишаються батьки, члени сім'ї, необхідно торкатися теми особистісних взаємин між учнями на батьківських зборах. Можливе проведення тематичних батьківських зборів, орієнтованих завдання формування згуртованого класного колективу.

Колектив, як і будь-який живий організм, виникає, процвітає, просувається через кризові етапи, руйнується, гине й може відродитися. Дитячий колектив особливий: діти, підростаючи, йдуть із виховної установи, постійно відбувається зміна лідерів, форм діяльності, інтересів, цінностей. Така динаміка робить роботу педагога складнішою, але якщо складаються

правила та традиції колективу, за такої динамічності він живе набагато довше.

Формування шкільного колективу та планомірна попередня робота із підготовки до переходу колективу до самоврядування – це головна мета класного керівника із першого дня роботи. Перед класним керівником ставляться різні цілі, які висуваються відповідно до рівнів розвитку шкільного колективу.

Головними принципами успішної роботи активу дитячого колективу є: точне розподілення обов'язків активу, поетапне формування його незалежності, підкріплення авторитету вчителями, які працюють з учнівським колективом [42].

Одним із головних показників ефективності процесу становлення та розвитку колективу є його соціально-психологічний клімат – якісна сторона міжособистісних відносин, що проявляється у вигляді сукупності психологічних умов, які сприяють чи перешкоджають якісній спільній діяльності та різнобічному розвитку членів дитячого колективу.

Таким чином, формування дитячого колективу в початковій школі проходить через низку етапів, які мають перебувати під контролем вчителя. Як основні засоби становлення колективу виходять навчальна та інші види різної взаємної урочної та позаурочної діяльності молодших школярів. Педагог займає головну роль у формуванні дитячого колективу.

Висновки до розділу 1

У першому розділі ми здійснили аналіз психолого-педагогічної літератури і визначили поняття «дитячий колектив» та роль педагога у формуванні колективу.

Колектив – складне явище, в якому можна побачити сукупність почуттів, думок, інтересів, прагнень та захоплень різних людей. Сучасний педагог вирішує питання щодо формування та розвитку умінь учнів зіставляти свої можливості та бажання із потребами оточуючих людей, тобто

здатності жити та реалізовувати себе в колективі. Завдання, які стоять перед педагогічним колективом закладу освіти за напрямом формування дружного та згуртованого дитячого колективу можна вирішити, застосовуючи різні форми роботи у процесі навчальної діяльності молодших школярів, а також дотримуючись певних педагогічних умов.

Педагог, професійно спланувавши роботу на уроці, виконуючи умови, необхідні для процесу формування дитячого колективу, може вивести колектив молодших школярів на високий рівень його згуртованості. Учителю необхідно враховувати особливості цього вікового періоду та особистісну специфіку кожного члена колективу окремо. Орієнтуватися на формування референтних груп на засадах взаємоповаги, взаєморозуміння та прийняття кожного, не зважаючи на суб'єктивне сприймання. Учити дітей бути толерантними та уникати навішування ярликів, спроб самоствердження за рахунок інших. Здорові взаємини у дитячому колективі є запорукою умотивованої спільної діяльності, спрямованої на досягнення навчальних, розвивальних та виховних завдань. Іншими словами, дитячий колектив, що його вибудовано належним чином, сприяє створенню здорової атмосфери для розвитку кожного, хто є його частиною.

Отже, першочерговим завданням педагога є дослідження умов формування дитячого колективу, урахування факторів, що спричиняють негативний вплив на нього та мінімізацію, а в подальшому, усунення з метою формування належних умов для внутрішньої колективної взаємодії між усіма учнями класу.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

2.1. Роль літературних творів у формуванні дитячого колективу

На початковому етапі формування особистісних якостей, рис характеру дитини сприйняття літературного твору грає вирішальну роль, оскільки закладає основи моральних норм поведінки та формування колективу.

Літературний твір – могутній дієвий засіб розумового, морального та естетичного виховання дітей, що здійснює значний вплив на формування особистості молодшого школяра та його спілкування з однолітками. У поетичних образах літературний твір відкриває та пояснює дитині життя суспільства та природи, світ людських почуттів та взаємин, збагачує емоції, виховує уяву.

Спеціально обрані літературні твори можуть стати чудовим засобом формування та розвитку дитячого колективу. Літературний твір не лише викликає інтерес до особистості та внутрішнього світу героя, а й формує модель поведінки особистості по відношенню до інших. Навчившись співпереживати героям творів, діти починають помічати та розуміти настрій оточуючих людей. У дітей починають проявлятися почуття гуманізму: здатність проявляти доброту, взаємодопомогу, брати участь у спільних справах, протестувати проти несправедливості. Це є основою виховання принциповості, чесності по відношенню до інших [11].

У процесі ознайомлення з літературним твором у дитини розвиваються почуття, естетичне сприйняття оточуючого, моральні уявлення, що є важливим для формування й розвитку дитячого колективу. В. Сухомлинський вважав, що читання книг – це стежка, за допомогою якої розумний, мислячий педагог знаходить шлях до серця дитини [41].

Письменники минулого та сьогодення створили низку чудових літературних творів для дітей про прояви всіх моральних якостей. У них художнє слово силою своєї образності та особливою конкретністю настільки впливає на дітей, що збуджує колосальні почуття. Але варто мати на увазі,

що переживання дітей щодо вчинку героя літературного твору чи дитячі роздуми про певний вчинок однолітків, не перетворяться само по собі на стійкі риси особистості. У зв'язку з цим потрібно, щоб переживання, що виникло, не залишилося тільки переживанням, а викликало б готовність чинити також як герой літературного твору. Отже, педагог має створювати такі ситуації, щоб у дитини виникала потреба в цьому.

Педагоги в процесі формування та зміцнення дитячого колективу залучають собі на допомогу художню літературу – оповідання, казки, вірші. Тут моральна оцінка доброго вчинку не нав'язується дитині – вона сама за допомогою подій літературного твору починає розумітися на вчинках героя.

Взагалі, для дітей художня література – це людинознавство та самопізнання. Пізнання себе в навколишньому світі. Пізнання себе через інших людей – героїв літературних творів. Під час читання дитина стає емоційним співучасником: історичних фактів, суспільних подій, людських відносин, виражених у захоплюючих образах героїв та подій, які зачаровують читача чи слухача, й обов'язково викликають ілюзію прямої причетності з описуваними подіями. Саме в цьому полягає особлива, практично унікальна, виховна сила літературного твору [39].

У формуванні дитячого колективу успішно застосовується все жанрове розмаїття літературних творів, у тому числі і фольклорна проза, прислів'я, приказки, казки.

Вітчизняні педагоги завжди наголошували на виховному та освітньому значенні народних казок та вказували на необхідність широкого їх застосування в педагогічній роботі.

Казки є важливим виховним засобом, виробленим упродовж століть та перевіреним народом. Життя, народна практика виховання переконливо довели педагогічну цінність казок, у тому числі і для формування дитячого колективу. Діти та казка – нероздільні, вони створені один для одного й тому знайомство з казками свого народу має обов'язково входити в курс виховання кожної дитини.

У процесі аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми формування дитячого колективу було виявлено, що формування колективізму дітей у процесі ознайомлення з художньою літературою має свою специфіку.

Для дитини важливо, що містить у собі літературний твір, тому змістовні аспекти навчання (про що говорити, що слухати, що робити) є пріоритетними водночас навчання має торкатися інтересів дітей та відповідати їх потребам у спілкуванні та пізнанні [20]. Значнимо, що спеціально організовану діяльність слід розглядати, як організацію спільної справи з дітьми (тобто саме заняття дітей справою). З цією метою необхідно практикувати групові, колективні форми роботи, у процесі яких художня література органічно вбудовується в діяльність та супроводжує її природним чином.

Гра залишається основним методичним прийомом, що дає змогу створити проблемну ситуацію. Дитина опановує літературно-художню спадщину в процесі взаємодії, спілкування з дорослим та один з одним, друзями, героями художнього твору. Водночас важливо, щоб дитина усвідомлювала мету та кінцевий результат кожної своєї дії, відчувала не лише бажання, а й потребу в засвоєнні правильних моделей поведінки.

Таким чином, ми визначили, що літературний твір здійснює значний позитивний вплив на формування дитячого колективу.

2.2. Засоби формування дитячого колективу на уроках літературного читання

Кожен віковий період життя людини характерний своїми особливостями. Протягом кожного етапу дорослішання особистість стикається з особливостями, що відповідають кожному періоду. У зв'язку з цим, можна говорити про специфічний зміст кожного етапу вікової періодизації, встановленої фізіологами та психологами. Кожен вік людини характеризується певним видом провідної діяльності, певним характером

взаємин з оточуючими.

У молодшому шкільному віці провідною є навчальна діяльність, відповідно варто поставити питання про необхідність процесу формування згуртованості колективу молодших школярів у навчальній діяльності. Важко назвати колективом групу людей, яким складно взаємодіяти між собою, тому перед педагогом стоїть мета – об'єднати учнів, згуртувати їх.

Дітей об'єднує спільна мета, тобто навчання в школі, вона і є провідною діяльністю молодших школярів. Для успішного розвитку дитячого колективу необхідно дотримуватися певних педагогічних умов: постановка мети (перспективи), створення позитивних традицій у колективі, організація спільної діяльності, створення активу класу.

З погляду педагогіки, дуже важливо, щоб за виконану колективну роботу ставили колективну оцінку, враховувалися як її якість, так і кількість зайнятих у ній школярів, їх ініціатива і творчість, точність термінів виконання завдань. Успішну роботу колективу визначають деякі умови: чітке визначення функцій активу, поетапний розвиток самостійності, підтримання авторитету класним керівником, його наступність. Органи самоврядування в процесі становлення колективу виконують дуже значні ролі. Загальна активність школярів непостійна [45].

Упродовж багатьох років думка про формування згуртованого дитячого колективу вважалася досить авторитетною, але після демократизації суспільства з'явилися альтернативні погляди на його вчення.

Робота з формування дитячого колективу має пронизувати всі напрямки освіти в школі та поза її стінами. Тому для вчителя дуже важливо створити певні педагогічні умови, у яких цей процес буде здійснено природним шляхом.

Одним із напрямків розвитку згуртованості дитячого колективу в початковій школі можуть бути уроки літературного читання, на яких за допомогою вивчення прикладів вчинків літературних героїв можна спроектувати діяльність із виховання позитивних міжособистісних відносин

у колективі учнів молодшої школи.

З-поміж цілей курсу літературного читання в початковій школі варто звернути увагу на наступне: виховання розуміючого читача, що має осмислену духовну потребу в читанні, як засобу пізнання навколишнього світу й самого себе, а також розвинене бажання до творчої діяльності та активну життєву позицію. Також на прикладі вчинків літературних героїв, які входять до програми літературного читання в початковій школі, формуються поняття про дружбу, почуття взаємодопомоги, про чесність, про вірність.

Серед виховних завдань, які педагоги початкової школи ставлять на уроках літературного читання виділяються такі: виховання моральних почуттів та етичної свідомості: сприяти згуртуванню дитячого колективу, формування шанобливого ставлення до іншої думки, виховання доброзичливості та емоційно-моральної чуйності, розуміння та співпереживання почуттів. Психологи стверджують, що розвиток перелічених вище якостей окремо взятої особистості позитивно впливає на процеси згуртованості дитячого колективу загалом [37].

Художня література розширює життєвий досвід людини, сприяє цілеспрямованому творчому та літературному розвитку особистості. Читання художніх творів розвиває мовлення учнів: збагачує та активізує словниковий запас з урахуванням формування в дітей конкретних уявлень, понять, розвиває вміння висловлювати свої думки в усній і письмовій формі, передавати свої емоційні переживання й порівнювати їх з емоційним станом автора твору. У процесі читання художніх творів у дітей формується естетичне ставлення до життя, розвивається інтерес до літературної творчості, творчості письменника, словесного мистецтва, розвивається творча уява, мислення [36].

У 3-4 класах в учнів уже є певний читацький досвід. Залежно від зацікавленості процесом читання, на цьому етапі учень уже сам вибирає твори художньої літератури, що його цікавлять. Можна сказати, про присутність поняття усвідомленого читання на цьому віковому етапі. Діти

спроможні зрозуміти ідею художнього твору, розповісти в загальних рисах задум автора, поділитися враженням про прочитане. Подібні розповіді залежать від рівня уяви кожного учня. Здатність описувати, складати розповідь про твір розвивається поетапно.

З першого класу в програмі літературного читання закладено завдання розвивати вміння учнів переказувати текст. У процесі цієї діяльності в учнів розвивається пам'ять, образне мислення, вміння логічно мислити. Сучасним дітям важко дається ця навичка, тому що не у всіх дітей присутня любов до читання.

У процесі переказу діти також вчаться оцінювати позицію автора, порівнюючи її зі своєю. Прийняття, чи неприйняття позиції, висловленої в тому чи іншому творі, також потребує певного досвіду, який у початковій школі ще недостатньо сформований. Оцінюючи літературний твір, учні вчаться бачити та розрізняти різні форми літературної творчості, знайомляться з різними стилями художніх творів. Педагог вчить дітей висловлювати власну думку, висловлювати свої емоції, правильно будувати фрази у висловлюванні. Ця навичка формується не одразу, залежить від активного та пасивного словника дитини [39]. На цьому віковому етапі з'являється особливість сприйняття, яка полягає не тільки в емоційній оцінці прочитаного, а й у з'ясуванні змісту з погляду логіки.

Існує чотири рівні сприйняття літературного твору. Рівень сприйняття прочитаного оцінюється відповідно до питань, на які учень відповідає і, які сам може сформулювати після читання. Відповідно до цього, рівні сприйняття художнього твору розписані з позицій здібності учнів відповідати на запитання та самим ставити питання щодо прочитаного твору. Далі представлені рівні сприйняття, першим представлений найнижчий [49]:

1. Фрагментарний рівень. Діти, яким властивий цей рівень, не сприймають прочитаний твір загалом, увага їх акцентується на найяскравіших подіях, які учень неспроможний поєднати логічними ланцюжками. Емоційна реакція на прочитане є, але дитина не може передати

свої почуття словами. У деяких ситуаціях діти відмовляються відповідати на запитання, комплексують, губляться. Також на прохання поставити питання за прочитаним вони не можуть сформулювати питання до назви твору, максимум, знаходячи два-три питання.

2. Констатуючий рівень. Учні, що характеризуються цим рівнем, точно емоційно реагують на художній твір, розуміють емоційний стан героїв, відчують зміну настрою, проте на словах не можуть висловити свої емоції. Ці учні відрізняються слабо розвинутою уявою, їм не вистачає мовних зворотів, щоб правильно описати прочитане. Щоб компенсувати відсутність порівняльних зворотів, вони вважають за краще описувати деталі тексту. Послідовність подій у творі відтворюється без труднощів. З питань педагога, учні досить точно визначають мотиви поведінки героїв. У процесі формулювання питань цей тип учнів більше спираються на події, описані у творі.

3. Рівень «героя». Учні, яких можна віднести до цього рівня, точно емоційно реагують, на слова переносять динамічний бік емоційного стану героїв. Досить чітко описують події, розуміючи, який емоційний стан відповідає герою в той чи інший момент. В учнів досить добре розвинена уява, вони можуть використовувати порівняльні образи під час опису деталей художнього твору, чітко передають сюжет про подію, можуть пояснити з позиції логіки вчинки героїв, розуміють, що може бути причинами, а що наслідками. Можуть висловлювати власний погляд, що іноді відрізняється від розуміння автора та загальноприйнятих норм.

4. Рівень «ідеї». На цьому рівні учні реагують на події, що представлені у творах, визначають використання різних художніх форм. У дітей розвинена уява, вони осмислено розуміють текст, судження їх логічно побудовані, вони бачать і можуть проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки. У процесі опису прочитаного діти використовують поширені речення, їхня мова відрізняється художністю, образністю. Кожен елемент, поданий у тексті, усвідомлюється, розуміється з погляду художнього твору. Читачам легко

вдається визначити суть конфлікту літературного твору, висловлюється власна думка, розуміється логіка автора, ставлення автора до персонажів.

Ця класифікація дає змогу побачити ті аспекти читацької діяльності дитини, які необхідно враховувати під час розвитку згуртованості колективу молодших школярів на уроках літературного читання.

Психологи, описуючи віковий період молодшого шкільного віку, відзначають, що цей вік сприятливий для розвитку в дитини творчого початку, оскільки саме в цьому віці творчість приносить дітям задоволення результатами. Елементи творчої діяльності допомагають дитині розкрити свою індивідуальність та неповторність [24].

На уроках літературного читання педагог має спиратися на цю вікову особливість. Особливо ці елементи будуть корисні в процесі розвитку дружніх відносин у колективі молодших школярів. На позитивних прикладах героїв літературних творів педагог може побудувати цілу систему, що дозволяє розвивати й піднімати рівень особистісних взаємин у класному колективі на більш високий рівень.

Таким чином, можливо забезпечити учням новий, незвичайний погляд на світ, на взаємини з однолітками. Зразки художньої літератури сприяють розвитку переживання, співчуття, уяви, емоційної сфери, збагачує індивідуальний життєвий досвід дитини.

На нашу думку, процес згуртування дитячого колективу буде більш ефективним, якщо педагог використовує різні форми та методи роботи на уроках літературного читання, наприклад:

- 1) класні форми (урок, конференція, семінар, лекція, співбесіда, консультація, диспут тощо);
- 2) групові форми (робота з підгрупами на уроці, груповий лабораторний практикум із підгруп; творчі завдання видані для підгруп);
- 3) парні форми (робота з літературними творами чи електронними джерелами, письмові вправи, парні завдання) [44].

Групові методи навчання передбачають поділ учнів на групи для вирішення однакових чи різних завдань. Групова діяльність дає змогу організувати обговорення будь-якого матеріалу, що вивчається шляхом взаємодії та спілкуванням між учасниками.

Процес роботи в групах спрямований насамперед на вміння учасників домовлятися, обговорювати, а також враховувати думку партнерів. Однією з головних умов організації групової роботи є співробітництво та взаємодія між учасниками. Концепція співробітництва передбачає позицію учня як суб'єкта навчальної діяльності.

Роботу в групах можна застосовувати на різних типах уроків: від вивчення нового матеріалу до уроку контролю. Вона пожвавлює урок, повертає увагу всього класу, веде до співробітництва учня та вчителя на уроці. Крім того, ця робота допомагає й у формуванні дитячого колективу.

На сьогодні до групових методів навчання можна віднести:

- класно-урочну організацію;
- форми диференціації навчального процесу;
- дидактичні ігри;
- бригадно-лабораторний метод;
- метод проєктів;
- «мозковий штурм» та ін. [48].

Можна виділити також деякі різновиди групових технологій:

- групове опитування;
- суспільний огляд знань;
- диспут;
- нетрадиційні уроки (урок-конференція, урок-подорож, інтегрований урок тощо) [44].

Особливості використання парної та групової роботи ідентичні: необхідно продумати організацію робіт у парі та групах, з огляду на інтелектуальні можливості учнів та їх взаємини в колективі. Крім того, парна та групова робота дає змогу включити до пізнавальної діяльності всіх учнів.

Робота в парі спонукає інтерес до навчальної діяльності, підвищує рівень відповідальності учня за виконану роботу, і навіть сприяє розвитку навичок контролю та самоконтролю.

У процесі навчальної діяльності та позакласної роботи педагог має поєднувати методи формування уявлення про те, що таке згуртований колектив у поєднанні з методами формування навичок колективізму. Якщо вчитель проводить повноцінну роботу з формування колективу, то вона пронизуватиме всі галузі шкільної діяльності, у зв'язку з чим, у дітей формуватиметься уявлення про те, що таке згуртований колектив, а також будуть сформовані навички колективізму. Цю групу навичок можна розділити на кілька підгруп:

1. Навички колективної розумової роботи [45]:

- а) вміння слухати та розуміти те, що кажуть інші;
- б) вміння висловлювати свої думки усно, доводити, заперечувати, вміння виступати на зборах, засіданнях тощо;
- в) вміння підсумовувати, узагальнювати, робити висновки;
- г) вміння всебічно підходити до кожного питання перед рішенням.

Перераховані навички засвоюються в процесі навчальної діяльності, але постійно підлягають удосконаленню шляхом практики.

2. Загальні навички колективізму. До них належать: товариська солідарність, взаємодопомога, співпраця, почуття відповідальності перед колективом, здатність особистий інтерес підпорядковувати громадському.

Узагальнюючи проведений аналіз теоретичних положень та практичного досвіду, представленого в психолого-педагогічній літературі, можна сформулювати педагогічні умови, необхідні для формування згуртованості колективу молодших школярів у навчальній діяльності на уроках літературного читання. До таких умов було віднесено:

- 1) організацію цілеспрямованої, керованої педагогом спільної діяльності на уроках;
- 2) використання різних форм та методів роботи (загальнокласні,

групові, індивідуальні);

3) підвищення в учнів рівня міжособистісних взаємин.

Застосування сформульованих педагогічних умов сприятимуть підвищенню рівня згуртованості колективу молодших школярів.

Висновки до розділу 2

У другому розділі ми визначили специфіку формування дитячого колективу засобами літературного твору.

Одним із напрямків розвитку згуртованості дитячого колективу в початковій школі можуть бути уроки літературного читання, на яких за допомогою вивчення прикладів учинків літературних героїв можна спроектувати діяльність із виховання позитивних міжособистісних відносин у колективі учнів молодшої школи.

Художня література розширює життєвий досвід людини, сприяє цілеспрямованому творчому та літературному розвитку особистості. Приклади художньої літератури сприяє розвитку емоційного інтелекту, схиляють до співпереживання, співчуття, розвиває уяву, збагачує індивідуальний життєвий досвід дитини.

Процес згуртування дитячого колективу буде більш ефективним, якщо педагог використовує різні форми та методи роботи на уроках літературного читання: парні та групові методи, які сприяють розвитку вміння співпрацювати з іншими; класичні та нестандартні для урізноманітнення уроку, підвищення рівня мотивації учнів. Головне, щоб діяльність педагога була спрямованою не на універсалізацію класу, а на формування дитячого колективу із урахуванням індивідуальних особливостей та потреб кожного. Адже не варто уподібнюватися освітній системі минулого, яка в центр педагогічного процесу ставила колектив, розглядаючи кожного його члена виключно як гвинтик у системі, знеособлюючи та нівелюючи унікальність особистості.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОГО КОЛЕКТИВУ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

3.1. Мета та зміст експериментального дослідження

Актуальність проблеми, виявлена під час аналізу теоретичних джерел, дає змогу зробити висновок про можливість встановлення особливостей учнівських взаємин у класному колективі. Аналіз літератури зазначив можливості розвитку колективу молодших школярів за різними характеристиками: бажання зберегти цілісність групи, організованість, поінформованість, відповідальність, відкритість, контактність, згуртованість, колективізм.

У процесі проведення дослідно-експериментальної роботи було поставлено таку мету: розробити та апробувати комплекс вправ на літературного читання, спрямований на формування згуртованості колективу молодших школярів.

У процесі підготовки до практичної роботи було поставлено такі завдання:

- 1) виявити рівень згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку;
- 2) розробити комплекс вправ на уроках літературного читання, спрямований розвиток згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку;
- 3) експериментальним шляхом визначити ефективність розробленого комплексу вправ на уроках літературного читання в процесі формування згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку.

Дослідження складалося з трьох етапів:

- 1) констатувальний етап – первинна діагностика рівня згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку в експериментальній та контрольній групах;
- 2) формувальний етап – застосування комплексу вправ і завдань,

спрямованими на розвиток згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку в експериментальній групі;

3) контрольний етап – повторна діагностика рівня згуртованості колективу молодших школярів в експериментальній та контрольній групах, визначення динаміки одержаних результатів.

У дослідженні брали участь учні 3 класу Покровського ЗЗСО I-III ст. у кількості 6 осіб, які склали контрольну групу та учні 3 класу Макошинського ЗЗСО I-III ст. у кількості 6 осіб, які увійшли до експериментальної групи. Дослідження проводили в режимі онлайн, за допомогою заповнення Google форми.

Для визначення рівня згуртованості дитячого колективу ми застосували наступні методики:

1. Методика «Який у нас колектив» (А. Лутошкіна).

Метою цієї діагностичної методики є виявлення рівнів згуртованості класу та відношення учнів до колективу, у якому вони навчаються.

Методика А. Лутошкіна, викладена образно, для найкращого сприйняття та розуміння дітьми молодшого шкільного віку та відповідає рівням розвитку колективу [Див. Дод.А].

До низького рівня належить колектив, що є групою зібраних разом людей, у діях яких немає загальної спрямованості, кожен член такого колективу діє, керуючись своїми цілями, у такій групі немає загальних колективних цілей, кожен діє сам по собі. Дитині в такому разі складно розглянути зв'язок між членами колективу та визначити, що саме пов'язує членів цього колективу.

До середнього рівня можна віднести колектив, коли в ньому є активне бажання взаємодіяти, допомагати одне одному, брати участь у спільних справах. Слід зазначити, що в таких колективах бажання взаємодіяти є в усіх його представників, частина членів колективу досить пасивна. У цьому колективі є актив класу, який є ядром, за яким тягнуться не дуже активні члени колективу.

До достатнього рівня розвитку колективу належать групи людей, у яких простежуються доброзичливі взаємини, встановлення, розгляд та досягнення спільних цілей, добре порозуміння, але деякі учасники є пасивними. Члени таких колективів виражають почуття відповідальності й за себе, і за дії колективу загалом, намагаються збільшити коло спільних інтересів, активно цікавляться життям інших членів колективу, хочуть постійно організовувати спільні заходи та брати участь у них.

До високого рівня розвитку колективу належать групи людей, у яких простежуються доброзичливі взаємини, встановлення, розгляд та досягнення спільних цілей, відмінне порозуміння. Члени таких колективів виражають почуття відповідальності й за себе, і за дії колективу загалом, намагаються збільшити коло спільних інтересів, активно цікавляться життям інших членів колективу, хочуть постійно організовувати спільні заходи та брати участь у них.

2. Методика «Визначення індексу колективної згуртованості» (К. Сишора).

Методика К. Сишора «Визначення індексу групової згуртованості» дає можливість встановити рівень колективної згуртованості в класі. Вона складається з п'яти питань із кількома можливими варіантами відповідей, за вибір відповіді учень отримує певну кількість балів. Питання цієї методики були адаптовані для учнів початкової школи [Див. Дод.Б].

Рівень згуртованості колективу виявляється за підрахунком балів.

Низький рівень (від 3 до 5 балів) – належить до початкового рівня взаємин у групі. Згуртованість співвідноситься із процесами розвитку емоційних контактів.

Середній рівень (від 6 до 12 балів) – етап згуртованості колективу, на якому можна побачити збіг багатьох членів групи системи основних цінностей, тісно пов'язаних з процесом колективної діяльності.

Достатній рівень (від 14 до 16 балів) – згуртованість виявляється у тому, що це члени групи вмюють співпрацювати з іншими учасниками

навчального процесу.

Високий рівень (від 17 до 19 балів) – процеси об'єднання групи (отже, і її згуртованість) виявляється у тому, що це члени групи поділяють загальну мету колективної діяльності.

3. Методика «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» (Дж. Морено) [Див. Дод.В].

Рівні та показники сформованості колективу за цією методикою:

Низький рівень – учні відчувають значні труднощі в школі: вони не справляються з певною діяльністю, відчувають проблеми в спілкуванні з однокласниками та у взаєминах з учителями. Під час виконання нових завдань рідко виконують умови дорослих, завжди потрібна їхня допомога. Пасивно проявляють інтерес до спілкування.

Середній рівень – діти рідко приходять на допомогу однокласникам. Не завжди доброзичливі, не бачать інтересу в спілкуванні. Діти рідко виконують вказівки вчителя, тому що рідко справляються із завданнями.

Достатній рівень – учні приділяють увагу спілкуванню в класі з однокласниками, але не з усіма; вони виконують вказівки вчителя, відповідальні та сумлінні, готові завжди прийти на допомогу однокласникам.

Високий рівень – учні приділяють значну увагу спілкуванню в класі з однокласниками; доброзичливі по відношенню до колективу, дуже допитливі, люблять спілкуватися, явно виражається внутрішня мотивація. Вони точно виконують усі вказівки вчителя, відповідальні та сумлінні, готові завжди прийти на допомогу однокласникам.

3.2. Результати дослідно-експериментальної роботи

Констатувальний етап дослідження ми провели з контрольною й експериментальною групою. Його метою було – виявити рівень згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку.

За допомогою методики «Який у нас колектив?» ми визначили думку

учнів про свій клас [Див. Дод.А].

На рисунку 3.1 зображено результати проведеної з учнями 3 класу контрольної й експериментальної групи діагностики щодо виявлення рівня розвитку колективу за методикою «Який у нас колектив?».

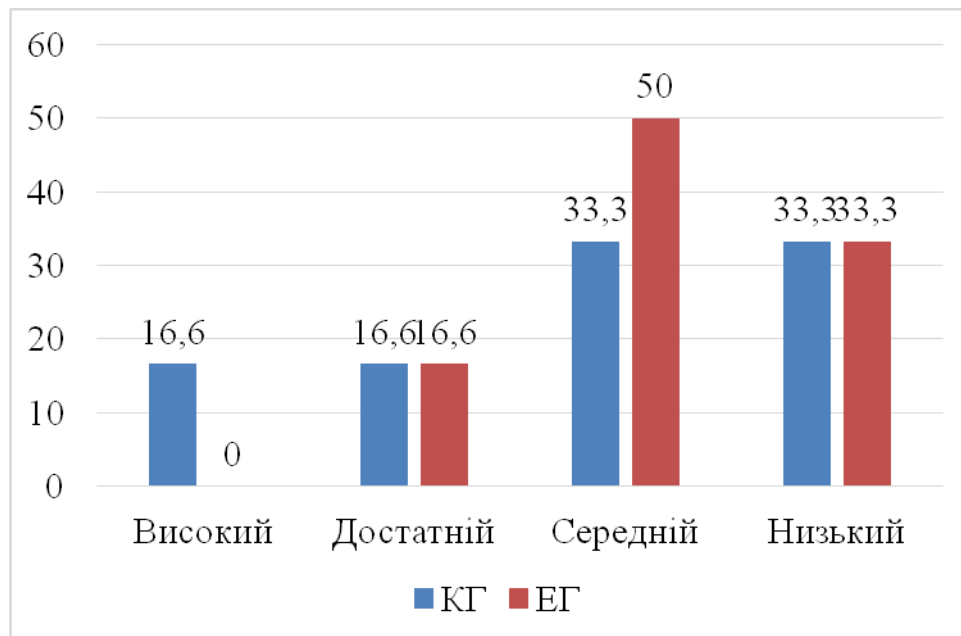


Рис. 2.1. Результати діагностики за методикою «Який у нас колектив» (А. Лутошкіна) у КГ і ЕГ (констатувальний етап)

Усі учні, які взяли участь, без проблем упорались із завданням. У контрольному класі виявлено такі показники: високий рівень розвитку колективу було визначено в 16,6% (1 дитина) класу, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 33,3% (2 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей). В експериментальному класі виявлено наступні показники: високий рівень розвитку колективу відсутній, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 50% (3 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей).

Аналіз отриманих результатів за цією методикою показав, що більшість учнів вважають клас формальним об'єднанням. Діти не можуть відчутися частиною колективу. Данило С. дуже довго думав під час вибору відповіді. Виявилось, що він не може пояснити поняття «колектив». Пізніше в розмові з ним було встановлено, що він думав про клас, як про групу учнів, об'єднаних лише навчальною метою, і думав, що не обов'язково

товаришувати з однокласниками.

Результати методики К. Сишора «Визначення індексу групової згуртованості» представлені за допомогою діаграми (рис. 3.2).

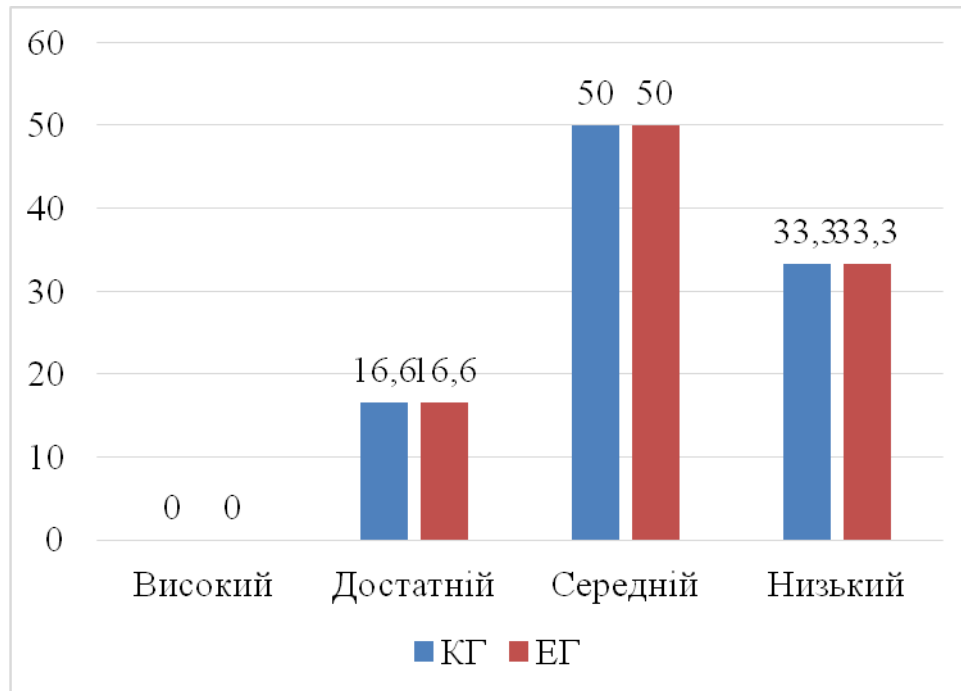


Рис. 3.2. Результати діагностики за методикою «Визначення індексу колективної згуртованості» (К. Сишора) у КГ і ЕГ (констатувальний етап)

У контрольному класі виявлено такі показники: високий рівень розвитку колективу не було визначено, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 50% (3 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей). В експериментальному класі виявлено наступні показники: високий рівень розвитку колективу також не було визначено, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 50% (6 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей).

Ми помітили, що в контрольній групі двоє дітей відповіли, що в їхньому класі є єдина мета, до якої вони всі разом прагнуть. Багато хто не зіставляє себе з колективом і показує в результаті лише позитивно-емоційні взаємозв'язки з окремими учасниками групи. Ці показники свідчать про низький рівень згуртованості класного колективу.

Наступним етапом діагностики стало «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» за методикою Дж. Морено.

Результати методики представлено за допомогою діаграми (рис. 3.3).

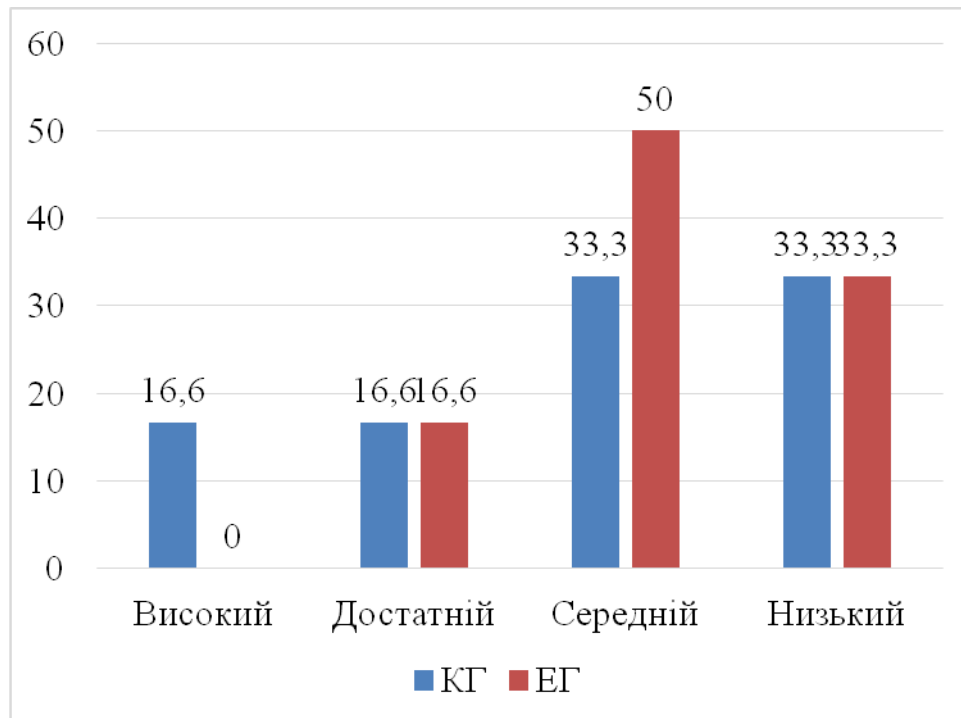


Рис. 3.3. Результати діагностики за методикою «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» (Дж. Морено) у КГ і ЕГ (констатувальний етап)

У контрольному класі виявлено такі показники: високий рівень розвитку колективу було визначено в 16,6% (1 дитина) класу, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 33,3% (2 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей). В експериментальному класі виявлено наступні показники: високий рівень розвитку колективу не було визначено, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 50% (3 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей).

За результатами проведення діагностичних методик на констатувальному етапі дослідження ми визначили, що в учнів як контрольного, так і експериментального класу переважає середній і низький рівень згуртованості колективу.

У процесі проведеної діагностики було зазначено, що в експериментальній та контрольній групі спостерігаються незначні

розбіжності даних. Але загалом діагностика показала наявність думки про те, що психологічний клімат у класі недостатньо комфортний. Дані трьох методик свідчать про недостатню сформованість згуртованості в класних колективах учнів.

Отже, отримані результати свідчать про необхідність проведення комплексу спеціально розроблених вправ на уроках літературного читання, спрямованих на формування згуртованості колективу школярів.

Після формувального етапу дослідження було проведено контрольний зріз, з метою з'ясування рівня психологічного клімату в класному колективі учнів контрольного й експериментального класів. Дані зрізу мають підтвердити чи спростувати ефективність застосування комплексу вправ із формування згуртованості колективу на уроках літературного читання.

Методики, що застосовуються під час проведення контрольного зрізу, були аналогічні методикам констатувального етапу дослідження.

Результати згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку за методикою «Який у нас колектив?» А. Лутошкіна, представлені на рисунку 3.4.

Усі учні, які взяли участь без проблем упорались із завданням. У контрольному класі виявлено такі показники: високий рівень розвитку колективу було визначено в 16,6% (1 дитина) класу, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 33,3% (2 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей). В експериментальному класі виявлено наступні показники: високий рівень розвитку колективу було визначено у 16,6% (1 дитина) класу, достатній рівень – 33,3% (2 дитини), середній рівень 50% (3 дітей), низький рівень – 16,6% (1 дитина).

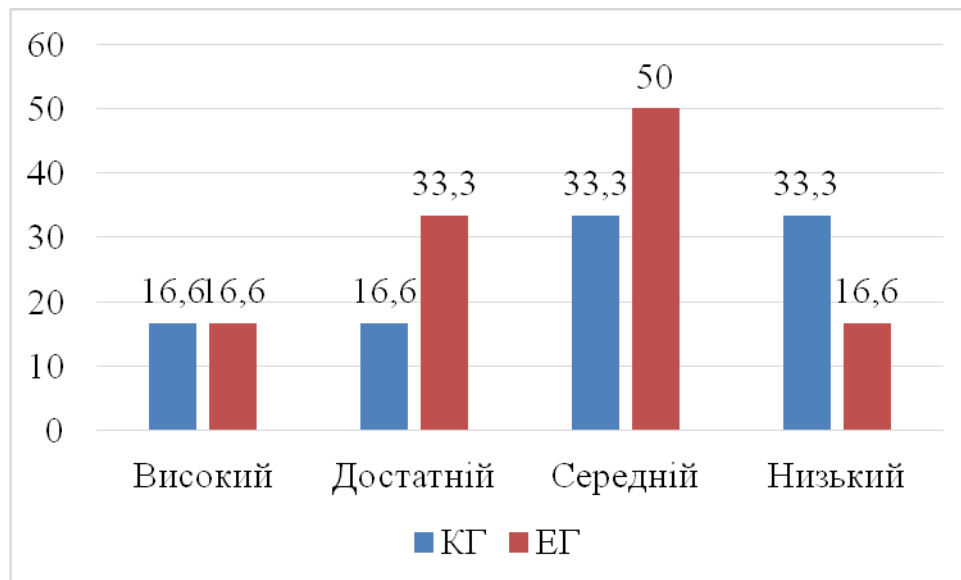


Рис. 3.4. Результати діагностики за методикою «Який у нас колектив» (А. Лутошкіна) у КГ і ЕГ (контрольний етап)

Порівнюючи результати цієї діагностики, з констатувальним етапом можна дійти висновку, що в експериментальному класі, де було застосовано спеціальну методику розвитку згуртованості дитячого колективу, відбулися позитивні зміни: високий рівень зріс на 16,6%, достатній рівень зріс на 16,6%, середній рівень не змінився, низький рівень знизився на 16,6%. У контрольному класі змін не відбулося.

Отримані результати проведеної діагностики згідно з методикою «Визначення індексу групової згуртованості» (К. Сишора) представлені на рисунку 3.5.

У контрольному класі виявлено такі показники: високий рівень розвитку колективу не було визначено, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 50% (3 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей). В експериментальному класі виявлено наступні показники: високий рівень розвитку колективу було визначено у 33,3% (2 дітей) класу, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 33,3% (2 дітей), низький рівень – 16,6% (1 дитина).

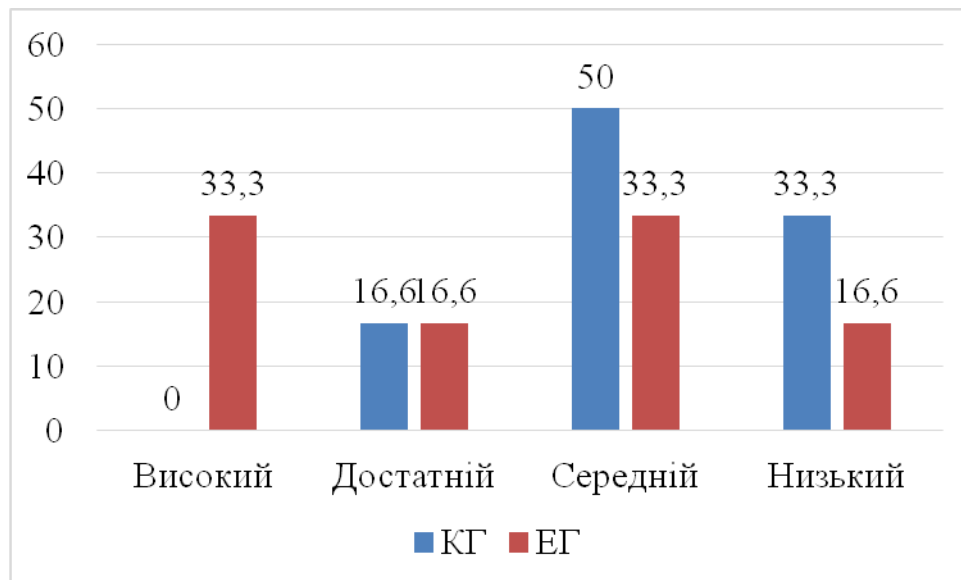


Рис. 3.5. Результати діагностики за методикою «Визначення індексу колективної згуртованості» (К. Сишора) у КГ і ЕГ (контрольний етап)

Порівнюючи результати цієї методики, з констатувальним етапом можна дійти висновку, що в експериментальному класі відбулися позитивні зміни: високий рівень зріс на 33,3%, достатній рівень не змінився, середній рівень знизився на 16,6%, низький рівень знизився на 16,6%. У контрольному класі змін не відбулося.

Апробована система вправ дала можливість учням, підвищити рівень згуртованості колективу, об'єднати їх у єдине ціле, збільшити якість взаємовідносин між школярами.

За результатами контрольного етапу, за даними методики «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» (Дж. Морено) виявили такі показники та відобразили їх за допомогою діаграми (рис. 3.6).

У контрольному класі виявлено такі показники: високий рівень розвитку колективу було визначено в 16,6% (1 дитина) класу, достатній рівень – 16,6% (1 дитина), середній рівень 33,3% (2 дітей), низький рівень – 33,3% (2 дітей). В експериментальному класі виявлено наступні показники: високий рівень розвитку колективу було визначено у 16,6% (1 дитина) класу,

достатній рівень – 33,3% (2 дітей), середній рівень 33,3% (2 дітей), низький рівень – 16,6% (1 дитина).

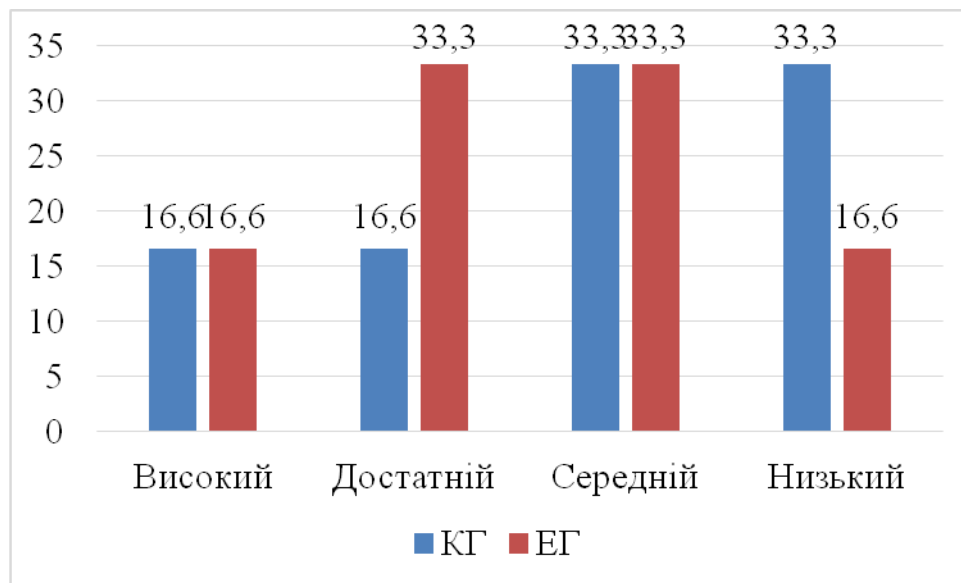


Рис. 3.6. Результати діагностики за методикою «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» (Дж. Морено) у КГ і ЕГ (контрольний етап)

Порівнюючи результати цієї методики на контрольному етапі дослідження з констатувальним етапом, можна дійти висновку, що в експериментальному класі відбулися позитивні зміни: високий рівень зріс на 16,6%, достатній рівень зріс на 16,6%, середній рівень знизився на 16,6%, низький рівень знизився на 16,6%. У контрольному класі змін не відбулося.

За підсумками отриманими на контрольному етапі, ми дійшли висновку, що більшість учнів експериментального класу, показали високий, достатній і середній рівень, що свідчить про те, що в класі рівень психологічного клімату, дружніх міжособистісних відносин та згуртованості значно підвищився. Результати дослідження доводять ефективність впровадження системи педагогічних умов на уроках літературного читання з метою встановлення позитивного психологічного клімату, дружніх міжособистісних відносин у класному колективі, а також зменшення дискомфорту спілкування між дітьми.

3.3. Педагогічні умови формування дитячого колективу на уроках літературного читання

Формувальний етап дослідження ми проводили з дітьми експериментального класу.

Мета формувального етапу експерименту – розробка та впровадження комплексу вправ на уроках літературного читання для підвищення рівня згуртованості колективу молодших школярів.

Перш ніж, перейти до опису методів, застосованих під час уроків літературного читання, націлених на формування згуртованості дитячого колективу, детальніше зупинимося на завдання курсу літературного читання в початкових класах. У результаті вивчення художніх творів під час уроків літературного читання, вирішуються такі завдання:

- 1) розширювати уявлення учнів про навколишній світ і внутрішній світ людини, про особливості людських взаємин, духовно-моральних та естетичних цінностей, формувати поняття про добро і зло;
- 2) розвивати ставлення до художньої літератури, як показника національних та світових культур, як до засобу збереження та передачі моральних цінностей та традицій;
- 3) створювати умови для розуміння учнями багатоплановості словесного художнього образу, ґрунтуючись на ознайомленні з літературними термінами поняттями та їх практичним використанням;
- 4) виховувати культуру сприйняття творів художньої літератури різних видів та жанрів; збагачувати світ почуттів та емоцій учнів, розвивати в учнів любов до художньої літератури та безпосередньо до читання; сприяти усвідомленню значущості читання в розвитку особистості; формувати потребу в систематичному читанні;
- 5) розвивати мову учнів, для успішного сприйняття (аудіювання, читання вголос і про себе), для розвитку здатності інтерпретувати (виразне читання, усне та письмове висловлювання щодо тексту), аналізувати та перетворювати художні, науково-популярні та навчальні тексти [12].

На уроках літературного читання в початковій школі, крім освітніх завдань, виконується цілий спектр виховних завдань, які можна розділити на особистісні, предметні, метапредметні. Завдання щодо формування згуртованості класу можна віднести до розряду особистісних, оскільки в процесі проведення уроків, які мають на меті формування згуртованості колективу молодших школярів, вирішуються підзавдання: формування шанобливого ставлення до чужої думки, розвиток навичок співробітництва, готовність слухати співрозмовника та вести діалог, здійснювати взаємний контроль у спільній діяльності.

Виконуючи перераховані вище завдання, учитель початкових класів підвищує рівень психологічного комфорту кожного учня, виховує взаємоповагу, вміння працювати в колективі, вміння плідно співпрацювати, домагатися поставленої мети, у процесі спільної діяльності, уникати конфліктів. Усі перераховані вище вміння найкраще сприяють підвищенню рівня взаємоповаги в колективі дітей молодшого шкільного віку, дають можливість проявити себе кожному члену колективу в навчальній діяльності, що позитивно позначається не лише на рівні взаємовідносин між учнями, а й рівні згуртованості колективу загалом.

З огляду на мету, ми визначили завдання формувального етапу дослідження:

- формувати в дітей навички узгоджених дій з іншими членами групи, закріпити наявні навички співробітництва в процесі спільної діяльності, мотивувати бажання учнів допомагати один одному;
- закріпити вміння учнів дотримуватися встановлених правил;
- формувати оптимальні способи мовної комунікації, закріпити розуміння значущості добрих слів, добрих вчинків, формувати переконання, що не можна лаятись, злитися, дратуватися;
- розвинути в учнів вміння аналізувати власну поведінку, у процесі співвідношення її із загальноприйнятими правилами.

Одним із завдань проведеного дослідження було виявити педагогічні

умови, які б сприяли формуванню згуртованості колективу молодших школярів на уроках літературного читання. У процесі підготовки спеціального комплексу уроків літературного читання було визначено такі педагогічні умови:

- 1) організація цілеспрямованої, керованої педагогом спільної діяльності під час уроків;
- 2) використання різних форм та методів роботи (загальнокласні, групові, індивідуальні);
- 3) підвищення в учнів рівня міжособистісних взаємин.

Відповідно, під час кожного з реалізованих у процесі формування етапу експерименту уроків було враховано ці педагогічні умови. Під час застосування комплексу вправ на уроках літературного читання було забезпечено позитивний настрій учнів, виховувалася комунікативна культура дітей, було наголошено на бажанні та вміннях учнів позитивно спілкуватися на уроках літературного читання з однокласниками.

Фахівці, які розробляють теоретичні основи формування згуртованості колективів учнів, переконані, що згуртованість є зворотнім процесом. Без постійного застосування методів роботи, спрямованих на формування згуртованості дитячого колективу, а також без проведення заходів, що підтримують цей процес, формування згуртованості може зупинитися й регресувати.

Зупинимося на ознаках, характерних для сприятливого соціально-психологічного клімату в колективі учнів:

- 1) у колективі панує довіра та адекватна вимогливість між членами колективу;
- 2) адекватна критика в позитивному ключі, яка позитивно сприймається всіма членами колективу, спрямована на покращення особистісних взаємин між членами колективу;
- 3) вміння всіх учнів класу терпимо ставиться до думки іншого члена колективу;

4) присутність почуття емоційної включеності та відчуття взаємодопомоги з боку однокласників у разі потреби;

5) рівноправність усіх членів колективу в питаннях отримання інформації для цілей, завдань, та стану справ при їх виконанні.

Педагог, проводячи уроки літературного читання має контролювати процес виконання вищезазначених умов, оскільки ці умови є основою встановлення дружніх, позитивних взаємин між членами колективу учнів. Діти мають бути налаштовані на позитивний процес співробітництва на уроці, мають відчувати підтримку педагога та однокласників, що забезпечує оптимальність соціально-психологічного клімату в класі.

Уроки літературного читання ми проводили за підручником М. Вашуленко 3 клас за наступними темами:

- Загадка – гімнастика для розуму. Загадки. Складання загадок;
- Лічилка-водилочка у грі помічниця. Скоромовки (за вибором напам'ять). Лічилки. Складання лічилки;
- Робота з дитячою книгою. Казки українських письменників. Казка «Заєць та їжак»;
- Прислів'я вчить як на світі жить. Прислів'я і приказки;
- Узагальнення і систематизація за розділом «Золоті зернята усної народної творчості». Наші проекти;
- Вступ до розділу «Чарівний світ казки». Кирило Кожум'яка. Стислий переказ казки. Робота з ілюстраціями до казки [9].

У процесі розробки комплексу вправ, націлених на формування згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку, робота проводилася за напрямками:

- індивідуальна робота на уроці (складати розповідь про вчинок героя, про його зовнішній вигляд, створення власного тексту на основі художнього твору (текст за аналогією), вміти висловити своє ставлення до прочитаного);
- робота в підгрупах (читання за ролями, постановка живих картин);
- фронтальна робота (інсценування літературних творів).

Детальніше розглянемо кожен з напрямків. У межах індивідуальних методів роботи на уроках літературного читання застосовувався такий метод: скласти розповідь про вчинок героя.

Під час вивчення літературного твору вчитель запропонував учням завдання розповісти про вчинок героя. У процесі прослуховування розповідей, дітям давали настанову уважно слухати, не перебивати, потім позитивно оцінити виступ (водночас позитивну оцінку має висловити кожен учень).

Варто зазначити, що на перших уроках дітям важко знайти позитивні сторони виступу. Важко було давати позитивну оцінку, у деяких випадках учні не могли знайти потрібні слова, щоб похвалити однолітка. Педагогу доводилося допомагати епітетами, оцінками. Діти самі почали замислюватися над тим, що хвалити теж треба навчитися. Під час проведення подібної практики, було зазначено, що висловлюватися прагнути більше учнів. Діти стали більш охоче проявляти ініціативу. Згодом більше учнів прагнуло висловити позитивну оцінку виступу однокласника. Уживані епітети стали точнішими. Наприклад, якщо спочатку, діти обмежувалися фразами «мені сподобалося», «добре», «непогано», деякі просто мовчали, не знайшовши потрібних слів. Після проведення з дітьми розмови про важливість хороших, добрих слів, позитивної оцінки ситуаціях спілкування, було зазначено, що словник позитивних висловлювань учнів помітно розширився, діти із задоволенням знаходили позитивні епітети. Реалізація цього виду роботи мала на меті довести ефективність педагогічної умови підвищення в учнів рівня міжособистісних взаємин, оскільки на уроках літературного читання школярі вчилися хвалити одне одного, говорити добрі слова, підтримувати.

Приєм «Постановка живих картин» проводився в контексті групової роботи й дуже сподобався учасникам експерименту. Діти із задоволенням брали участь у творчому завданні. Педагог, розподіляючи дітей для групової роботи, звертав увагу на присутність в одній групі активних дітей (лідерів) та

більш спокійних, урівноважених членів колективу. Збалансована присутність у групі дітей із різним рівнем активності забезпечувала ефективність групової роботи. Діти вчилися домагатися потрібного результату, особливо долаючи труднощі, які виникали.

У процесі використання цього методу важлива роль відводиться педагогу, оскільки він має досягти результативної роботи кожної групи. Цей вид роботи, на уроках літературного читання, сприяє розвитку, зокрема, творчих якостей особистості школяра, діти вчаться працювати та ефективно співпрацювати в підгрупах.

Інсценування літературних творів досить трудомісткий процес, оскільки має на увазі серйозну попередню роботу педагога (необхідно було визначити твір, ролі, контролювати процес репетицій, своєчасно допомагати порадою). Діти молодшого шкільного віку досить легко входять у процес інсценування. Учні із задоволенням брали участь у цих заходах, були зацікавлені, проявляли артистичність, творчі здібності.

Одна із вправ, яку ми застосовували, називається «Незвичайна історія». Педагог ділить клас на дві групи. Діти на аркуші паперу мають написати будь-яке слово. Усі листи зі словами збираються і складаються разом, після цього їх необхідно перемішати. Потім кожна команда вибирає по чотири листочки зі словами і вигадує історію, у якій використовувалися б ці слова. Значущість вправи проявляється в активізації творчого потенціалу учнів, в активізації умінь домовлятися один з одним. Кожна історія обов'язково має містити початок, розв'язку та логічний кінець.

Під час виконання завдання вчителю надається можливість подивитися, хто з дітей поводить себе як лідер, а кому складно висловити свою думку. Тому що багато активних дітей при виконанні такого завдання часто переважають над іншими членами групи, можливе проведення індивідуальних бесід із лідерами, для того, щоб виховати в них вміння прислухатися до думки інших, бути більш толерантним до інших точок зору. Вчитель під час пояснення гри має налаштувати учнів на розуміння того, що

більша кількість дітей, які беруть участь у обговоренні, допомагає в пошуку оптимальних рішень та впливає на швидкість виконання завдань. Буває, що в процесі обговорення в групах діти починають сперечатися, висловлювати остаточні пропозиції, не можуть знайти серед своїх варіантів подій той, який би влаштував усіх. У подібних ситуаціях потрібне втручання ведучого-педагога, який допоможе запобігти розвитку конфлікту та допоможе учням дійти спільної думки.

На уроці «Вступ до розділу «Чарівний світ казки». Кирило Кожум'яка. Стислий переказ казки. Робота з ілюстраціями до казки». Прикладом ситуацій формування навичок колективного співробітництва може бути «Ілюстрація», включена до розробленої системи. Учні класу діляться на дві групи. Кожна група отримує папір та фломастери. Перед дітьми ставлять завдання намалювати картину.

Водночас у створенні малюнка беруть участь усі члени групи по черзі. Таке завдання допомагає визначити потенційні можливості кожної дитини. Вчителю краще видно лідерів груп, які з початку роботи беруть організаційні функції. Найважливішою складовою цієї справи є показники узгодженості виконання роботи.

Після закінчення роботи над малюнками, група має показати презентацію своєї роботи. Цей етап вимагає прояву таких якостей учнів як вміння висловлюватися перед аудиторією, вміння правильно і зрозуміло формулювати свої думки, тобто виявити в дитини наявні ораторські здібності. Слід зазначити, що в групах, де робота була найбільш злагодженим процесом, на завершення виходили найцікавіші результати, іноді учні показували цікаві шляхи творчої діяльності, проявляючи нестандартність мислення, креативність.

Крім діяльності в межах навчальної програми, на кожному уроці передбачалося проведення релакс-хвилинки, що сприяє зняттю втоми та психологічної напруги на уроці.

Одним із методів, який ми застосовували на формувальному етапі

дослідження був метод рефлексії, коли наприкінці кожного проведеного уроку педагог залишав кілька хвилин, ставлячи дітям питання: «Що вийшло, що – ні». Діти ділилися враженнями, висловлювали свою думку. Деякі діти дуже емоційно реагували на можливість висловитись.

Софія Д. дуже емоційна дівчинка, під час спілкування з однолітками може підвищити голос, якщо якась ситуація її не влаштовує. У процесі обговорення вона також відразу викликається щось сказати, не чекаючи, коли педагог зверне на неї увагу сама починає голосно висловлювати свою думку. Учитель запитує в дітей, нагадує правила поведінки під час уроку: щоб висловитися, треба підняти руку. Софія Д. розуміє, що не має рації. Водночас інші діти починають говорити, що вона так завжди робить, не слухає думки інших, перебиває, намагається перекричати. Педагог намагається перевести обговорення в мирне русло, вона ставить запитання: «Діти, а кожен із вас, завжди уважний до оточуючих?». Це питання змушує дітей припинити суперечку, задуматися, розмова приймає більш позитивний напрямок. Педагог нагадує всім правило: спочатку хвалити, потім зазначити недоліки.

На перших обговореннях висловлювалися переважно активні діти, частина учнів, яких не можна віднести до лідерів, не брала участі в обговореннях. Проте, перед педагогом стояло завдання залучати до цього процесу всіх учнів. Вчитель цілеспрямовано звертався до тих учнів, які прагнули висловлюватися, просила їх поділитися враженнями, висловити свою думку. Катя К. досить скромна дівчинка, з першого класу вона соромилася виходити до дошки, не висловлювала своїх суджень. Звертаючись до неї із проханням поділитися своїми враженнями, педагог просила інших дітей не перебивати Катю, дати їй зібратися з думками.

Що більше проходило обговорень, то більше дітей хотіли висловитися. Педагог ухвалив рішення, що кожен виступ має бути лаконічним, позитивним та зрозумілим. З такими умовами були згодні всі, дотримання запропонованих правил дало можливість висловлюватися всім учням. Було

виявлено, що навіть діти, які до цього не прагнули виступати, ділитися своїм поглядом, через сором'язливість, або через побоювання бути незрозумілими, також стали активними учасниками загальних обговорень.

Варто зазначити загальний позитивний настрій цих обговорень, а також їх результативність, оскільки речення, що висловлюються в процесі обговорення, стали носити практичний характер, що сприяє покращенню загальної атмосфери особистісних взаємин у класі. На кожному з уроків, що проводяться в рамках формуального експерименту, педагог керував спільною діяльністю школярів, спрямовував її. Намагався, щоб під час кожного уроку літературного читання дотримувалися умови, необхідні для формування згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку. Читання літературних творів, казок, аналіз прочитаного дав можливість дітям усвідомити цінності позитивних доброзичливих стосунків як у сім'ї, так і в колективі ровесників.

Запропонована нами система вправ сприяє формуванню в дітей навичок колективного співробітництва, до яких входять такі характеристики як:

- уміння вислуховувати іншого;
- бути терпимим до протилежної думки;
- уміти запропонувати аргументи на користь свого бачення питання тощо.

Під час виконання вправ учитель має звертати увагу дітей, які не займають лідерські позиції. Слід зазначити, що створення подібних ситуацій, стимулюючих потенційні здібності учнів, є необхідною умовою формування згуртованості дитячого колективу.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі ми провели експериментальне дослідження з формування дитячого колективу на уроках літературного читання.

У дослідженні брали участь учні 2 класів.

Метою констатувального етапу було – виявити рівень згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку. Для цього нами було використано такі методики: методика «Який у нас колектив» (А. Лутошкіна); методика «Визначення індексу колективної згуртованості» (К. Сишора); методика «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» (Дж. Морено).

За результатами проведення діагностичних методик на констатувальному етапі дослідження ми визначили, що в учнів як контрольного, так і експериментального класу переважає середній і низький рівень згуртованості колективу. Тому на уроках літературного читання було створено необхідні педагогічні умови, які сприяють формуванню згуртованості дитячого колективу.

Формувальний етап проводили в експериментальному класі. Цей етап передбачав застосування розробленого комплексу вправ на уроках літературного читання задля згуртування дитячого колективу. Нами було застосовано індивідуальні, фронтальні та групові форми роботи на уроках читання. Підвищення динаміки взаємодії між учнями ми спостерігали після застосування таких вправ: «Незвичайна історія», «Інсценізація», «Постановка живих картин», «Ілюстрація».

Діти виявляли зацікавленість та більше контактували з однокласниками.

За підсумками отриманими на контрольному етапі, ми дійшли висновку, що більшість учнів експериментального класу, показали високий, достатній і середній рівень, що свідчить про те, що в класі рівень психологічного клімату, дружніх міжособистісних відносин та згуртованості значно підвищився.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає можливість зробити ґрунтовні висновки:

1. Проаналізовано психолого-педагогічну сутність поняття «дитячий колектив» та визначено роль педагога в його формуванні. Колектив – це найвища стадія розвитку організованої спільності людей, спрямована на досягнення соціально значущих цілей, які об'єднують своїх членів як самим процесом спільної діяльності, так і її організацією й системою мотивації. Саме в колективі відбувається процес формування таких важливих характеристики особистості, як самоповага, самооцінка, рівень домагань, тобто людина або приймає, або не приймає себе як особистість. Головними соціально-психологічними характеристиками колективу є: організованість, відповідальність, поінформованість, відкритість, згуртованість, контактність, колективізм, дисципліна, цілісність. Чим вищий показник згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку, тим більше можливостей розвиватися дитині в цьому колективі.

Учитель початкових класів в організації спільної колективної діяльності має спиратися на систему міжособистісних взаємин у колективі учнів. Роль педагога початкової школи на будь-якому етапі діяльності не має обмежуватися лише навчальним процесом. Педагог початкової школи має розуміти рівень відповідальності за формування колективу класу, в якому він працює. Це має стати першочерговим завданням його виховної роботи.

2. Визначено роль літературних творів у формуванні дитячого колективу. Спеціально обрані літературні твори можуть стати чудовим засобом формування та розвитку дитячого колективу. Літературний твір не лише викликає інтерес до особистості та внутрішнього світу героя, а й формує модель поведінки особистості по відношенню до інших. Навчившись співпереживати героям творів, діти починають помічати та розуміти настрій оточуючих людей. У дітей починають проявлятися почуття гуманізму: здатність проявляти доброту, взаємодопомогу, брати участь у спільних справах, протестувати проти несправедливості.

3. Охарактеризовано засоби формування дитячого колективу на уроках літературного читання. У формуванні дитячого колективу успішно застосовується все жанрове розмаїття літературних творів, у тому числі й фольклорна проза, прислів'я, приказки, казки. Існує чотири рівні сприйняття літературного твору: фрагментарний рівень, констатуючий рівень, рівень «героя», рівень «ідеї». Рівень сприйняття прочитаного оцінюється відповідно до питань, на які учень відповідає і, які сам може сформулювати після читання. Ця класифікація дає змогу побачити ті аспекти читацької діяльності дитини, які необхідно враховувати під час розробки проблеми розвитку згуртованості колективу молодших школярів на уроках літературного читання.

На нашу думку, процес згуртування дитячого колективу буде більш ефективним, якщо педагог використовує різні форми та методи роботи на уроках літературного читання, наприклад: класні форми (урок, конференція, семінар, лекція, співбесіда, консультація, диспут тощо); групові форми; парні форми.

4. Проаналізовано результати експериментального дослідження щодо формування дитячого колективу на уроках літературного читання. У процесі проведення дослідно-експериментальної роботи було поставлено таку мету: розробити та апробувати комплекс уроків літературного читання, спрямований формування згуртованості колективу молодших школярів. У дослідження брали участь учні 3 класу Покровського ЗЗСО І-ІІІ ст. у кількості 6 осіб, які склали контрольну групу та учні 3 класу Макошинського ЗЗСО І-ІІІ ст. у кількості 6 осіб, які увійшли до експериментальної групи.

Для визначення рівня згуртованості дитячого колективу ми застосували наступні методики: методика «Який у нас колектив» (А. Лутошкіна); методика «Визначення індексу колективної згуртованості» (К. Сишора); методика «Соціометричне вивчення міжособистісних відносин у дитячому колективі» (Дж. Морено). За результатами проведення діагностичних методик на констатувальному етапі дослідження ми визначили, що в учнів як

контрольного, так і експериментального класу переважає середній і низький рівень згуртованості колективу. У процесі проведеної діагностики було зазначено, що в експериментальній та контрольній групі спостерігаються незначні розбіжності даних.

Під час застосування комплексу уроків літературного читання було забезпечено позитивний настрій учнів, виховувалася комунікативна культура дітей, було наголошено на бажанні та вміннях учнів позитивно спілкуватися на уроках літературного читання з однокласниками. У процесі розробки комплексу уроків, націлених на формування згуртованості колективу дітей молодшого шкільного віку, робота проводилася за напрямками: індивідуальна робота на уроці; робота в підгрупах; фронтальна робота.

Після проведення формувального етапу дослідження було проведено контрольний зріз, з метою з'ясування рівня психологічного клімату в класному колективі учнів контрольного й експериментального класів. Порівнюючи результати цієї контрольної етапу з констатувальним етапом можна дійти висновку, що в експериментальному класі відбулися позитивні зміни: високий рівень зріс на 16,6%, достатній рівень зріс на 16,6%, середній рівень знизився на 16,6%, низький рівень знизився на 16,6%. У контрольному класі змін не відбулося. Підсумки дослідження доводять ефективність впровадження системи педагогічних умов на уроках літературного читання.

На основі вищесказаного можна говорити про те, що мета дослідження досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базна В. Формування конструктивних взаємин у школярів. *Психолог*. 2008. № 13-14. С. 35-37.
2. Баранюк С. Соціометричні методи у вивченні класного колективу. *Директор школи. Шкільний світ*. 2009. № 41. С. 27-28.
3. Бех І. Колектив як чинник створення унікальної ситуації виховання особистості. *Директор школи*. 2002. № 6. С. 8-10.
4. Бібік Н. М. Нова українська школа: поради для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
5. Боришевський М. Й. Взаємини в учнівському колективі і формування особистості. Київ : Генеза, 2004. 180 с.
6. Бродовська А. В. Методи формування групової згуртованості. *Психологічні дослідження: наукові праці викладачів і студентів соціально-психологічного факультету*. 2017. Вип. 9. С. 16-18.
7. Бродовська А. В. Особливості міжособистісних взаємовідносин молодших школярів у шкільному колективі. *Пріоритети розвитку педагогічних та психологічних наук у XXI столітті: збірник наукових робіт учасників міжнародної науковопрактичної конференції (17-18 березня 2017 р., м. Одеса)*. – Одеса : ГО «Південна фундація педагогіки», 2017. 104 с.
8. Бродовська А. В. Розвиток групової згуртованості молодших школярів в умовах соціально-психологічного тренінгу. *Актуальні проблеми особистісного зростання: збірник наукових праць за матеріалами I-ї регіональної студентської конференції (м. Житомир, 15 грудня 2017 р., м. Житомир)*. Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2017. С. 13-15.
9. Вашуленко М., Васильківська Н., Дубовик С. Українська мова та читання : підруч. Для 3 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 160 с.

10. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник / за ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Волинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.
11. Вовк О. В. Основні завдання української дитячої літератури (роздуми над проблемою). URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16570/27-Vovk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 29.08.2022).
12. Головаха Є. І. Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. Т. 14. URL: <https://esu.com.ua/article-5525> (дата перегляду: 02.09.2022)
13. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogostandartupochatkovoyi-osviti> (дата звернення: 01.09.2022).
14. Дубасенюк О. А. А. С. Макаренко про роль вихователя і виховного процесу у формуванні особистості. *Національна освіта у контексті творчості А.Макаренка*: зб. наук. Праць. Житомир : ЖДЦНТІЕІ, 2003. С. 6-10.
15. Загальна психологія: підручник / за ред. О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2005. 464 с.
16. Замула Л. Ф. Колективна творча справа як засіб формування особистості через учнівський колектив. *Виховна робота в школі*. 2008. № 1. С. 43-46.
17. Іванюк Г. Підготовка вчителя початкової школи до діалогічного навчання в контексті розбудови Нової української школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. № 6 (70). С. 252-262.
18. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. Київ : Вища школа, 2005. 343 с.

19. Карплюк С. Порівняльна характеристика поглядів А. С. Макаренка та В. О. Сухомлинського на виховання особистості в колективі. *Спадщина Івана Франка в контексті української освіти та культури* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, магістрів, студентів (14-15 листопада 2006 р., м. Житомир). Житомир : Вид-во ЖДУ, 2006. С. 169-174.

20. Качак Т. Б. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти: збірник науково-методичних статей. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. 132 с.

21. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 01.09.2022).

22. Красовський М. Проблема дитячого колективу в аспекті гуманізації школи. *Рідна школа*. 2005. № 2-3. С. 12-15.

23. Літературне читання. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 2-4 класи. URL: <https://www.schoollife.org.ua/zavantazhytyonovleni-programy-dlya-pochatkovoyi-shkoly-2016-2017-n-r/> (дата звернення: 20.09.2022).

24. Марінушкіна О. Є. Психологічні вікові особливості учнів початкової школи. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2014. № 1. С. 38-39.

25. Методи групової роботи в системі освіти: методичні рекомендації / уклад. П. П. Горностай, В. В. Горбунова, О. Л. Коробанова, О. Т. Плетка, Г. В. Циганенко, Л. Г. Чорна; за ред. П. П. Горностая. Київ : Міленіум, 2017. 64 с.

26. Міщук І. М. Педагогічна комунікація вчителя як умова формування учнівського колективу. *Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки*. 2009. Вип. 145. С. 92-95.

27. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник: 5-те видання, доповнене і перероблене. Київ : Академвидав, 2007. 656 с.

28. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка: навчальний посібник: 4-е видання, доповнене. Київ : Білоцерківська книжна фабрика, 2003. 615 с.
29. Нова українська школа: стратегія розвитку особистості: збірник тез доповідей II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (15 лютого 2021 р., Мукачево) / за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево : Вид-во МДУ, 2021. 171 с.
30. Новікова Н. Формування колективу як компонент особистісноорієнтованого навчання. *Рідна школа*. 2007. № 1. С. 23-26.
31. Олексюк О. Є. Технологія колективного творчого виховання. Освітні технології. Київ, 2004. С. 181-196.
32. Павленко В. В. Колектив як розвивальне середовище. Інноваційність ідей А. С. Макаренка в педагогіці XXI століття: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 304 с. С. 170-177.
33. Педагогіка: посібник/ за ред. Н. П. Волкова. Київ : Академія, 2001. 575 с.
34. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ : Педагогічна думка, 2001. 255.
35. Погоріла І. Проблеми особистості і колективу в системі виховної роботи школи. *Рідна школа*. 2002. № 6. С. 35-37.
36. Подановська Г. Взаємозв'язок уроків літературного читання та роботи з дитячою книжкою як засіб літературного розвитку молодших школярів. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2016. Вип. 31. С. 264-271.
37. Подановська Г. Урок читання як основна форма літературного розвитку молодших школярів. *Матеріали звітних наукових конференцій факультету педагогічної освіти. ЛНУ імені Івана Франка*. 2016. Вип. 1. С. 9-13.
38. Розвиток В. О. Сухомлинським теорії і практики виховання особистості в учнівському колективі: монографія / Г. В. Бучківська. Хмельницький, 2007. 170 с.

39. Савченко О. Я. Розуміння молодшими школярами літературних творів: сутність процесу і засоби формування. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 6-12.
40. Сараєва О. Дитячий колектив: психолого-педагогічний вимір проблеми. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*. 2015. Вип. 31. С. 281-292.
41. Сухомлинський В. О. Колектив як знаряддя виховання. Як створюється колектив, на чому він тримається: вибрані твори в 5-ти т. Київ : «Радянська школа», 1976. Т. 2. С. 562-566.
42. Сухомлинський В. О. Принципи виховання шкільного колективу: вибрані твори в 5-ти т. Київ : «Радянська школа», 1976. Т. 1. С. 406-411.
43. Сучасні методи групової роботи з учнями: науково-методичний посібник / уклад. О. О. Буряк, О. О. Кечик. Харків : Друкарня Мадрид, 2020. 103 с.
44. Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи: збірник наукових праць. Київ : Міленіум, 2020. 184 с.
45. Теорія і практика формування дитячого колективу / уклад. О. В. Кулаченко, І. В. Молодушкіна. Харків : Вид. група «Основа», 2012. 125 с.
46. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Академія, 2002. 528 с.
47. Чабанюк І. Вплив колективного виховання на формування особистості молодшого школяра. URL: http://chabanukinna.blogspot.com/2015/11/blog-post_14.html (дата звернення: 20.09.2022).
48. Чемоніна Л. В. Особливості навчання молодших школярів на уроках мови і літературного читання засобами кооперації та парної роботи. *Педагогіка. Наука вчора, сьогодні, завтра. Актуальні наукові проблеми. Розгляд, вирішення, практика: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (30-31 березня 2016 р., м. Гданськ)*. Гданськ, 2016. Ч. 3. С. 77-79.

49. Чемоніна Л. В. Сучасні технології навчання мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі: навч. посібн. Бердянськ : Ткачук О. В., 2016. 2012 с.

50. Чорній М. М. Створення сприятливого мікроклімату в учнівському колективі як засіб психологічного супроводу у діяльності класного керівника. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти. 2008. Вип. 41. С. 201-204.

51. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність школярів: теорія і методика. Київ : Либідь, 1997. 219 с.

52. Cartwright D. The Nature of Group Cohesiveness. *Group Dynamics Research and Theory*. Harper & Row. 1968. № 3. P. 91-109.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Який у нас колектив?» (А. Лутошкіна)

Інструкція: слід прочитати спочатку речення зліва, потім – праворуч і після цього знаком «+» відзначити в середній частині листа ту оцінку, яка найбільше відповідає істині. Водночас треба мати на увазі, що оцінки означають:

+3 – властивість проявляється у колективі завжди;

+2 – властивість проявляється здебільшого;

+1 – властивість утворюється досить часто;

0 – ні це, ні протилежне (вказане праворуч) властивість не проявляється досить ясно або те й інше проявляється однаковою мірою;

-1 – досить часто проявляється протилежна властивість (зазначена праворуч);

-2 – якість проявляється в більшості випадків;

-3 – якість проявляється завжди.

Під час використання методики вчитель розповідає дітям про існування етапів розвитку кожного колективу, пропонує їм проаналізувати інформацію та спробувати вибрати необхідний опис, який підходить саме їхньому класу. Дітям були повідомлені образні описи стадій розвитку колективів «Піщаний розсип», «М'яка глина», «Мерехтливий маяк», «Червоне вітрило», «Палаючий факел».



«Піщаний розсип»

Подумайте, як часто ми зустрічаємо на нашому шляху піщані розсипи. А чи замислюємося ми, як багато піщинок зібрано разом, і в той же час кожна з них сама по собі. Ось повіяв вітерець і відніс частину піщинок, що лежали з краю

трохи далі, дунув сильний вітер і розніс всі піщинки в різні боки, так і лежатимуть вони, поки хтось не збере їх разом. Таке трапляється і в людських колективах, які створилися випадково або створені спеціально. Здається, всі разом, а водночас кожна людина окремо. І немає жодного зв'язку між цими людьми, немає того, що їх об'єднує та надихає. Часто вони не хочуть йти один одному на зустріч, не прагнуть порозумітися, і зовсім не виявляють інтерес до інтересів один одного. У такій групі немає ядра, спільної мети, яка б об'єднала всіх, і кожен відчув, що він потрібен іншому, так само як і інші потрібні йому. Переїнявся б інтересами близьких йому людей і справді, йому стало б цікаво, чим вони живуть, що їх тішить, а що засмучує. А до того часу «піщаний розсип» не дає почуття задоволення і радості, «піщинкам», які її складають.



«М'яка глина»

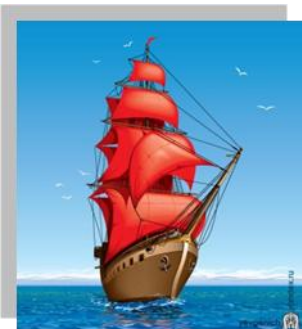
Всі ви чудово знайомі з глиною, еластичним і м'яким матеріалом, що легко піддається будь-яким впливам. Ви, мабуть, багато разів ліпили щось із цього матеріалу. Руки хорошого майстра здатні створити чудеса, перетворивши безформену масу на прекрасний посуд, витвір мистецтва, ви розумієте, що у колективі роль «хорошого майстра» може виконати активний учень, чи ваш учитель, чи керівник гуртка. Але бувають ситуації, коли з глиною нічого не відбувається, вона продовжує залишатися безформеним шматком. Якщо ми уявимо ваш колектив цим шматком глини, нам стане ясно, що можна докласти невеликих зусиль, дій, кроків і стануть помітні зміни у вашому класі, які покажуть, що ви стали дружнішими, уважнішими один до одного, вам стало легше спілкуватися, ви менше сваріться і це справді ваші результати. Буває, не все виходить відразу і у вас не вистачає досвіду, щоб вибудувати позитивні стосунки, але ви намагаєтесь! На цьому етапі, коли ваш клас – це неоформлена глина, ви помічаєте конфлікти, але в основному ваші відносини стали трохи кращими. На цьому етапі можна помітити існування в колективі кілька груп, які не

намагаються дружити з іншими учнями. Це можна пояснити тим, що у вашому колективі ще немає справжнього «майстра», тобто лідера, чи він є, але його поки що не настільки підтримують, щоб допомогти йому посправжньому організувати ваш колектив, створити з податливої глини справжній витвір мистецтва.



«Мерехтливий маяк»

У морі, що вирує, неспокійному мерехтливий маяк, навіть досвідченому мореплавцю дає впевненість у тому, що він не натрапить на рифи, а йде правильним курсом. Капітану потрібно бути дуже уважним, щоб не втратити маяк, що допомагає йому, з виду. Маяк не випромінює рівного світла, а мерехтить, він ніби каже морякам: «Я завжди готовий прийти до вас на допомогу». Ми з вами порівнюємо колектив із цим маяком, він теж подає сигнали кожному з вас і будь-якої миті готовий допомогти. У такому колективі всі хочуть разом займатися загальними справами, намагаються діяти спільно, кожен намагається допомогти своєму однокласнику. Але поспішаємо вас застерегти, просто хотіти і нічого не робити не можна. Потрібно діяти. Такі поняття як дружба, взаємодопомога мають постійно горіти і притягувати всіх, як маяк. У такому колективі є ті, на кого можна покласти у складній ситуації. Найактивніші учні, назвемо їх «доглядачами маяка», завжди готові допомогти. Ви, мабуть, помітите, що такий клас не схожий на інші колективи, має свою індивідуальність. Для таких груп характерно те, що вони схильні до ризику припинити своє існування, якщо на їхньому шляху зустрічаються серйозні труднощі. У такій групі не часто проявляється ініціатива.



«Червоне вітрило»

Червоне вітрило завжди було символом досягнення мети, постійної активності, уособлювало вірність і обов'язок. У такому колективі всі діють, керуючись принципом

«один за всіх і всі за одного». У такому колективі всі дружні, цікавляться справами, водночас однокласники відрізняються принциповістю та взаємною вимогливістю. У такій команді багато професіоналів, хороших організаторів, які знають свою справу, до них завжди можна звернутися за допомогою, вони мають заслужений авторитет, це актив класу. Більшість членів «екіпажу» пишаються спільними здобутками, переживають спільні невдачі. Звичайно, бувають і важкі ситуації, які потребують втручання старших товаришів, тому що не завжди членам групи вистачає власних сил, щоб упоратися з морськими негодами та штормами. Але ці епізодичні моменти не затьмарюють загальну картину від радості спільної діяльності в колективі, тому що кожен знає про тимчасовий характер негараздів і всі впевнені в тому, що вони будуть благополучно улагоджені.



«Палаючий факел»

«Палаючий факел» у розумінні колективних відносин, це горючий матеріал тісної дружби, в якому полум'я, що іскриться, уособлює єдину волю і прекрасне взаєморозуміння. У таких колективах ви помітите приклади постійної позитивної, ділової співпраці, для однокласників характерні відповідальність кожного і за себе, і за кожного члена колективу. У такому колективі також проявляються всі якості, характерні для «червоного вітрила». Але це не найголовніше. Деякі яскраві особистості вважають за краще світити тільки для себе, але в справжньому дружньому колективі не можна бути одноосібною зіркою, привертаючи увагу на себе. Якщо ти яскрава людина, ти світиш для всіх і всіх притягуєш своєю позитивною енергією, завжди приходиш на допомогу і намагаєшся зробити світ довкола себе кращим. Істинно дружний колектив не ставить за мету замкнутися в рамки власних успіхів, колективом слід називати тільки ту групу, в якій люди постійно проявляють себе небайдужими членами суспільства, постійно ведуть за собою вогнем свого палючого серця, висвітлюють іншим дорогу.

Додаток Б

Методика «Визначення індексу групової згуртованості» (К. Сишера)

Методика складається з 5 питань із кількома варіантами відповідей кожна. Відповіді кодуються в балах відповідно до наведених у дужках значень (максимальна сума – 19 балів, мінімальна – 5). Під час опитування бали вказувати не потрібно.

Інструкція. На кожне запитання є кілька варіантів відповіді. Вам необхідно обрати правильну вам відповідь і записати її позначення в бланку.

1. Як би ви оцінили свою приналежність до групи?

А) Відчуваю себе її членом, частиною колективу (5)

Б) Беру участь у більшості видів діяльності (4)

В) Беру участь в одних видах діяльності і не беру участі в інших (3)

Г) Не відчуваю, що є членом групи (2)

Д) Живу та існую окремо від неї (1)

Не знаю, важко відповісти (1)

2. Перейшли б ви в іншу групу, якби надалася така можливість (без зміни інших умов)?

1) Так, дуже хотів би перейти (1)

2) Швидше перейшов би, ніж залишився (2)

3) Не бачу жодної різниці (3)

4) Швидше за все, залишився б у своїй групі (4)

5) Дуже хотів би залишитися у своїй групі (5)

6) Не знаю, важко сказати (1)

3. Які взаємини між членами вашої групи?

1) Кращі, ніж у більшості колективів (3)

2) Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2)

3) Гірше, ніж у більшості класів (1)

4) Не знаю, важко сказати (1)

4. Які у вас взаємини із класним керівником?

- 1) Краще, ніж у більшості колективів (3)
- 2) Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2)
- 3) Гірше, ніж у більшості колективів (1)
- 4) Не знаю. (1)

5. Яке ставлення до справи (навчання тощо) у вашому колективі?

- 1) Краще, ніж у більшості колективів (3)
- 2) Приблизно такі ж, як і в більшості колективів (2)
- 3) Гірше, ніж у більшості колективів (1)
- 4) не знаю (1)

Додаток В

«Соціометричне вивчення міжособистісних взаємин у дитячому колективі» автор Дж. Морено

Існує дві форми проведення методики: параметрична та непараметрична. Суть параметричної полягає в тому, що досліджуваним надається можливість зробити вибір із певною кількістю відповідей за заданим критерієм. Непараметрична форма дозволяє вибирати і відкидати будь-яку кількість осіб за будь-якої умови.

Відмінна риса проведення: ця методика проводиться у групі, яка існує понад шість місяців.

Проведення відповідної методики складається з 3-х етапів:

1. Проведення попередньої розмови з метою підготувати учнів до співпраці.
2. Досліджуваним пропонуються питання психодіагностичної методики.

Завдання методики:

1. Дізнатися особистий рейтинг учнів за допомогою соціоматриці формули та ранжування:

Рейтинг = кількість виборів (позитивних і негативних) / кількість учнів – 1

2. Розкрити структуру міжособистісних відносин за допомогою «Соціометричних підгруп»:

- 1) «Соціометричні зірки» чи лідери. Це група учнів, які мають найвищий авторитет та повагу у класі.

- 2) Учні, що віддають перевагу. Ця категорія учнів, які мають значну кількість друзів, мають високі особисті якості та навички комунікації.

- 3) Учні, що приймаються – ставлення до учнів такої групи «байдуже».

4) Відсторонені – це учні, з якими приятельські відносини підтримують мінімально вузьке коло однокласників і в деяких вони викликають негативні почуття.

5) Изгої – це учні, яких група школярів не сприймає.

3. Визначення рівня сформованості групи за допомогою формули згуртованості та конфліктності.

Згуртованість групи = кількість «+» зв'язків / учнів у класі -1 * 100

Конфліктність групи = кількість «-» зв'язків / учнів у класі -1 * 100

Бланк анкети

Дата заповнення: _____

Клас _____

Прізвище, ім'я _____

1. Що ти вважаєш найважливішим у школі?

2. Який день тижня тобі подобається найбільше?

Чому? _____

3. Що тебе найбільше цікавить у школі?

4. Чим би тобі хотілося займатися у вільний час?

5. Якби була можливість обирати, то в якому класі ти б хотів(ла) зараз навчатися? _____

Чому?

6. Які твої улюблені заняття?

7. Що в школі для тебе є найнеприємнішим?

8. Як ти навчаєшся?

9. На кого з однокласників за успішністю тобі хотілось би бути схожим(ою)? _____

Чому?

10. З ким би ти хотів(ла) сидіти за партою?

або _____

або _____

11. Кого з учнів свого класу ти запросив(ла) би до себе на день народження?

12. До кого з учнів свого класу ти звернешся по допомогу, якщо не зможеш розв'язати якусь задачу?
